

Міністерство освіти і науки України
Донецька обласна державна адміністрація
Департамент освіти і науки
Донецький обласний палац дитячої та юнацької творчості

СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Схвалено до друку та використання в освітньому процесі науково-методичною радою ДОПДЮТ. (протокол № 5 від 07.10. 2021р.)

Укладач: Гриненко Олена Миколаївна, завідувач гуманітарно-науково-технічного відділу, керівник гуртка Школи раннього гармонійного розвитку дитини «Радість» Донецького обласного палацу дитячої та юнацької творчості, кандидат педагогічних наук, доцент

Сучасні технології розвитку мовлення дітей дошкільного віку: інформаційно-методичний посібник / Уклад. О. М. Гриненко. Слов'янськ. Вид-во Б. І. Маторіна, 2021. с.

Інформаційно-методичний посібник створено з урахуванням вимог Базового компонента дошкільної освіти, чинних програм розвитку, виховання і навчання дітей дошкільного віку та відповідно до Програми з позашкільної освіти соціально-реабілітаційного напрямку «Розвиток мовлення для дітей дошкільного віку» / Гриненко О.М., Росада М.О. Наказ Департаменту освіти і науки Донецької облдержадміністрації № 312/163-19-ОД від 05.09. 2019.

Посібник містить методичні рекомендації, що розкривають зміст, форми та сутність роботи з розвитку мовлення дітей дошкільного віку. У посібнику педагог знайде цікавий практичний матеріал, що допоможе в організації та проведенні занять з розвитку мовлення дітей дошкільного віку.

Розрахований на методистів, керівників гуртків закладів позашкільної освіти та широке коло читачів, яких цікавить сучасна освіта.

ЗМІСТ

ПРЕФЕЙС.....	4
РОЗДІЛ 1. Теоретичні основи розвитку мовлення дітей.....	5
1.1. Поняття про мовлення.....	5
1.2. Види мовлення.....	6
1.3. Мовлення і мислення.....	7
1.3. Зв'язне висловлювання.....	8
1.4. Культура мовлення.....	9
РОЗДІЛ 2. Характеристика мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку.....	11
2.1. Нормативні показники мовленнєвого розвитку дітей 4-5 років.....	11
2.2. Нормативні показники мовленнєвого розвитку дітей 5-6 років	13
2.3. Вимоги до мовлення дітей.....	16
РОЗДІЛ 3. Сучасні технології розвитку мовлення дітей дошкільного віку	18
3.1. Сучасні технології як важливий чинник розвитку мовлення дітей дошкільного віку.....	18
3.2. Ігровий самомасаж.....	20
3.3. Артикуляційна гімнастика з елементами біоенергопластики.....	23
3.4. Пальчикова гімнастика.....	25
3.5. Фонетична ритміка.....	28
3.6. Кінезіологія.....	31
3.7. Технологія «Художнє слово і дитяче мовлення».....	33
3.8. Нетрадиційні підходи до розучування віршів.....	38
3.9. Сторітелінг.....	42
ЛІТЕРАТУРА.....	45
ДОДАТКИ.....	46

ПРЕФЕЙС

Дошкільне дитинство – це період активного засвоєння дитиною рідної мови, формування та розвитку її фонетичної, лексичної, граматичної правильності, зв'язного діалогічного й монологічного мовлення. Враховуючи зазначене, розвиток мовлення дітей дошкільного віку є однією зі стрижневих проблем сучасної дошкільної лінгводидактики, актуальність якої зумовлюється пріоритетними напрямами Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті, Законів України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про позашкільну освіту», спрямованими на оновлення змісту, вдосконалення форм, методів і технологій розвитку мовлення дітей.

Однак на сучасному етапі моніторинг оцінки показників здоров'я дитячого населення України засвідчує несприятливу тенденцію, а саме: підвищується частота вроджених і спадкових захворювань, зростає кількість дітей, які народилися з травмами та патологією центральної нервової системи. Разом з цим зростає і кількість дітей, що мають різні порушення мовлення. Найбільшу групу – 60-80% від усіх дітей дошкільного віку сьогодні складають саме діти з порушеннями мовлення. Щороку дефектологи, логопеди-практики фіксують зміну вікових параметрів відхилень, перебігу мовленнєвого порушення. В свою чергу недоліки мовленнєвого розвитку дитини гальмують пізнання нею навколишнього світу, оволодіння знаннями, обмежують її спілкування з однолітками і дорослими, негативно впливають на формування її емоційно-інтелектуальної сфери і особистості в цілому. Тому заняттям з розвитку мовлення дітей в усіх чинних сьогодні програмах з дошкільного виховання надається пріоритетне значення.

У вирішенні зазначених завдань беруть участь різні освітні ланки. Утім, саме творчий простір позашкілля є не лише ефективним інститутом соціалізації дітей та молоді, який володіє суттєвим соціально-педагогічним потенціалом, але також однією з найбільш мобільних ланок у загальній системі освіти України. Відповідно заклади позашкільної освіти реалізують актуальні, такі що відповідають сучасним соціально-освітнім тенденціям, напрями роботи з дітьми та молоддю, зокрема з дітьми з особливими освітніми потребами.

У своїй роботі ми виходимо з чудових слів Софії Русової: «Не сама дитина має пристосовувати себе до наших методів, а навпаки, наші методи мають бути пристосовані до кожної дитини». Тому у своїй діяльності використовуємо багату палітру різноманітних інноваційних технологій, спрямованих на розвиток мовлення дітей.

РОЗДІЛ 1

НАУКОВІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ

1.1. Поняття про мовлення

Дитинство – найважливіший період людського життя. Це не просто підготовка до майбутнього життя, а справжнє, неповторне життя. І від того, як минуло дитинство, хто вів дитину за руку в дитячі роки, залежить, якою людиною стане сьогоднішній малюк.

На основі мовлення та його смислової одиниці – слова – формуються і розвиваються такі психічні процеси, як сприймання, уява, пам'ять. Про велике значення мовлення для розвитку мислення та формування особистості неодноразово писав Л. Виготський: «Розвиток усного мовлення, ймовірно, найзручніше явище для того, щоб простежити механізм формування поведінки і зіставити підхід до цих явищ, типовий для вчення при умовних рефlekсах, з психологічним підходом до них. Розвиток мовлення являє передусім історію того, як формується одна з найважливіших функцій культурної поведінки дитини, що лежить в основі накопичення її культурного досвіду».

Мовлення формується у процесі загального психофізичного розвитку дитини.

До умов формування нормального мовлення відносяться здорова центральна нервова система, наявність нормального слуху і зору та достатній рівень активного мовленнєвого спілкування дорослих із дитиною.

Основне завдання сучасної освіти – формувати гармонійно розвинуту особистість. Важливим компонентом цього складного багатогранного процесу є мовленнєвий розвиток дитини, оскільки від вільного володіння словом значною мірою залежить загальний розвиток людини, формування її світогляду, вміння налагоджувати стосунки з іншими людьми, самореалізація в суспільстві.

Мовлення – це спілкування людей між собою за допомогою мови; мовна діяльність людини. У процесі мовлення за допомогою мовних засобів (слів, словосполучень, речень) реалізується мислення. Мовлення виконує функції спілкування, повідомлення, емоційного самовираження, впливу на інших людей, а для дітей – це ще й засіб успішного навчання в школі.

Розвивати мовлення – означає вчити дітей правильно і доцільно, відповідно до норм літературної мови користуватися всім арсеналом мовних засобів у процесі побудови зв'язних висловлювань.

Протягом життя людина постійно вдосконалює своє мовлення. Кожний віковий період вносить щось нове в її мовленнєвий розвиток. Найважливіші етапи формування мовлення відбуваються в дитинстві – в дошкільному і шкільному віці. Виділяють такі періоди мовленнєвого розвитку людини:

- період немовляти (перший рік життя) – гудіння, белькотіння;
- ранній вік (від 1 до 3 років) – опанування складової і звукової будови слова, найпростіше пов'язування слів у речення; мовлення діалогічне, ситуативне;
- дошкільний вік (від 3 до 6 років) – поява монологічного, контекстного мовлення; виникнення форм внутрішнього мовлення;
- молодший шкільний вік (від 6 до 10 років) – опанування звукового складу слова, лексики, граматичного ладу мови, уявлення про літературну мову, оволодіння писемним мовленням, інтенсивний розвиток монологу;

– середній шкільний вік (від 10 до 15 років) – оволодіння літературною нормою, функціональними стилями мовлення, початок формування індивідуального стилю мовлення;

– старший шкільний вік (від 15 до 18 років) – удосконалення культури мовлення, оволодіння професійними особливостями мови, становлення індивідуального стилю.

Повноцінний мовленнєвий розвиток дітей може забезпечити тільки добре спланована система роботи над розвитком мовлення, яка чітко дозує матеріал: словник, синтаксичні конструкції, види мовлення, формує вміння будувати зв'язні висловлювання.

Отже, розвиток мовлення дитини – не стихійний процес. Він потребує постійного педагогічного управління. Щоб керувати мовленнєвим розвитком дітей, педагог повинен чітко усвідомити свої завдання в цьому процесі. Вони полягають у тому, щоб:

– створити хороше мовленнєве середовище для дітей: сприймання мовлення дорослих, читання книг, перегляд фільмів тощо;

– організувати мовленнєву практику дітей, тобто створювати на заняттях мовленнєві ситуації, які визначають мотивацію власного мовлення дітей, розвивають їхні інтереси, потреби і можливості самостійного мовлення;

– забезпечити правильне засвоєння дітьми достатнього лексичного запасу, граматичних форм, синтаксичних конструкцій, лексико-логічних зв'язків; активізувати вживання слів, утворення форм, побудову конструкцій; забезпечити формування конкретних мовленнєвих умінь;

– проводити систематичну роботу з розвитку мовлення на різних рівнях (лексичному, морфологічному, синтаксичному, орфоепічному);

– створювати в групі атмосферу прагнення до культури мовлення.

1.2. Види мовлення

Мовлення різноманітне. Залежно від ситуації та мети висловлювання воно виступає в різних видах. Тому педагогічне управління процесом розвитку мовлення залежить від особливостей кожного його виду. *Розрізняють мовлення внутрішнє і зовнішнє.*

Внутрішнє мовлення – це мовлення в думках, яке відбувається без участі органів мовлення; воно уривчасте, позбавлене чітких граматичних форм. Це ніби розмова із собою.

Внутрішнє мовлення – складний процес, на який важко впливати. Водночас воно відіграє важливу роль у мовній практиці.

Зовнішнє мовлення – це мовлення для інших. Воно розраховане на сприймання слухачами. Зовнішнє, озвучене мовлення поділяється на чотири види: слухання, (аудіювання), говоріння, читання, письмо.

Слухання (аудіювання) – це сприймання усного мовлення та його розуміння.

Говоріння – це вираження думки за допомогою слів в усній формі, тобто усне мовлення.

Розрізняють два види усного мовлення: діалог, монолог.

Діалог – це процес мовленнєвої взаємодії двох або кількох учасників спілкування. Під час діалогу кожне висловлювання залежить від реплік співрозмовника, від ситуації. Діалог не передбачає повних, поширених речень. Для нього характерні неповні питальні й окличні речення, вигуки, частки, розмовна

лексика. У процесі діалогу широко використовуються допоміжні засоби: міміка, жести, інтонація. Вони передають те, що важко виразити словами.

Монологічне мовлення, тобто мовлення однієї людини, – це розповідь, повідомлення, переказ тощо. Особливість монологу полягає в тому, що він, на відміну від діалогу, більш довільний, потребує вольових зусиль, а часом значної підготовчої роботи. Монологічне мовлення не може бути стихійним, воно завжди організоване.

Читання – це зорове сприйняття і розуміння написаного чи надрукованого.

Письмо – це вираження думки на письмі за допомогою графічних знаків.

Перші два види мовлення – *аудіювання й говоріння* – належать до *усного мовлення*, а *читання й письмо* – до *писемного*.

Усне і писемне мовлення відрізняються не тільки своїми механізмами чи способами творення, але й мовними, зовнішніми ознаками. Усне мовлення людина опановує раніше за писемне як наслідок потреби в спілкуванні. Писемне мовлення засвоюється в результаті спеціального навчання.

Усне мовлення – озвучене, для нього характерні певні властивості (темп мовлення – прискорення чи сповільнення, підвищення і пониження голосу, паузи, логічні наголоси, емоційне забарвлення тощо), воно може супроводжуватися мімікою і жестами; промовець може використовувати наочні засоби. У процесі усного мовлення промовець легко встановлює контакт з аудиторією чи співрозмовником, оскільки бачить реакцію слухачів і може своєчасно перебудуватися. Таким чином, усне мовлення, у порівнянні з писемним, має більші виражальні можливості, може здійснити сильніший вплив на слухачів. У цьому його переваги.

Недоліки усного мовлення випливають з його непередготовленості. Як правило, промовець не має часу для продумування композиції, плану свого висловлювання, для добору слів, виражальних засобів мови. Тому для усного мовлення характерні короткі речення, часта повторюваність тих самих слів, певні помилки (незавершеність розпочатих речень, неправильна їх побудова, неточний добір слів тощо). Проте не слід вважати усне мовлення недоброякісним варіантом писемного. Усному мовленню притаманні свій синтаксис, свої специфічні лексичні ресурси, своя стилістика.

Писемне мовлення завжди повніше і складніше за усне. Для нього характерне вживання літературної лексики, виражальних засобів мови, використання складних речень, різних синтаксичних конструкцій. Як правило, розмір висловлювання в письмовій формі більший, ніж в усній. Це пояснюється тим, що йому передують підготовча робота, у ході якої продумується тема висловлювання, складається план твору, добирається відповідна лексика, виражальні засоби, будуються потрібні словосполучення, речення, фрагменти тексту тощо.

Особливістю писемного мовлення є те, що воно відбувається значно повільніше, ніж усне. У писемному мовленні відсутні міміка, жести, паузи, логічні наголоси та інші допоміжні засоби, які притаманні усному мовленню.

1.3. Мовлення і мислення

Однією з функцій мовлення є оформлення і вираження думки. Л. Виготський зазначав, що зовнішнє мовлення – це процес матеріалізації думки. Тому мислення є психологічною основою мовлення, бо тільки на основі розвиненої системи понять, на основі опанування системи розумових дій можливий успішний розвиток мовлення.

Але мислення не може успішно розвиватися без мовного матеріалу, без мовленнєвого оформлення й враження. У логічному (понятійному) мисленні найважливіша роль належить поняттям, які узагальнюють суттєві ознаки, властивості

явищ реального світу. Поняття ж позначаються словами (словосполученнями). Отже, відбувається необхідне для спілкування матеріальне перетворення поняття в слово.

Точне розуміння значення слова (словосполучення), яке позначає поняття, вміння швидко дібрати необхідне слово, поєднати його не лише за змістом, а й граматично з іншими словами, дозволяє людині оперувати цим поняттям, тобто мислити.

За твердженням С. Рубінштейна, у мовленні ми формує думку, але, формулюючи, ми одночасно її формуємо. Інакше кажучи, відбувається зворотний вплив мовлення на мислення. Мовленнєве оформлення думки сприяє більшій чіткості, зрозумілості, послідовності самої думки.

Ототожнення розвитку мовлення з розвитком мислення було б неправомірним. З одного боку, мислення ширше за мовлення, бо воно спирається не тільки на мову. Психологи виділяють, крім логічного, понятійного (мовленнєвого) мислення, образне і конкретно-дійове. Останні два види мислення часто обходяться без мовлення. Хоч, як правило, усі названі види мислення поєднуються, тобто процес логічного мислення включає в себе, наприклад, елементи образного.

З другого боку, різноманітність мовних форм, їх варіативність, лексична і граматична синонімія призводять до того, що та сама думка, той самий зміст можуть бути виражені в різних мовних структурах. У цьому розумінні мовлення ширше за мислення, і, як наслідок, позитивно впливає на розвиток розумових операцій.

Мовлення є важливим засобом вивчення процесу мислення; рівень розвитку мовлення використовується також як один із найважливіших критеріїв розумового розвитку вихованців.

Отже, мовлення тісно пов'язане з мисленням, розвивається на основі мислення, оскільки з його допомогою формулюється, реалізується думка, з іншого боку, мовлення, розвиваючись, сприяє формуванню думки, шліфує, вдосконалює її. Таким є діалектичний зв'язок розвитку мислення і мовлення в процесі навчання.

1.4. Зв'язне висловлювання

Оволодіння зв'язним мовленням – важлива складова загальної мовленнєвої культури дошкільника.

Розвиток мовлення передбачає формування у вихованців умінь сприймати, відтворювати і будувати зв'язні висловлювання різних типів і стилів.

Зв'язне висловлювання – це сукупність взаємопов'язаних самостійних речень, об'єднаних спільним предметом мовлення (темою) і головною думкою за допомогою мовних (лексичних, граматичних і інтонаційних) засобів.

Будуючи зв'язне висловлювання (усне чи письмове), мовець спирається на два компоненти довготривалої пам'яті:

- наявний у нього запас слів і граматичних моделей;
- запас уявлень і понять, набутих у різні моменти життя.

Крім довготривалої пам'яті, у процесі мовлення важлива роль належить оперативній пам'яті. Вона діє декілька секунд: відбирає з довготривалої пам'яті синтаксичні схеми і наповнює їх словами.

Процес побудови зв'язного висловлювання починається з *авторського задуму*, який народжується з певних мотивів спілкування. У мовця виникає бажання, потреба розповісти якісь події, довести своє твердження, описати суттєві ознаки явищ дійсності, які він сприймає. З огляду на певну мету і ситуацію мовлення викристалізовується намір: про що скажу (напишу), як, з якою метою.

На цьому етапі в мовця виникають об'єктивні труднощі. Пізнаючи предмети оточуючої дійсності, його свідомість сприймає їх цілісно. Щоб передати послідовно думки про предмет, який він сприймає, необхідно:

- вичленити його ознаки в їх взаємозв'язках;
- визначити, які з них головні, підпорядкувати їм другорядні, що уточнюють, пояснюють думку.

З цією метою автор обмірковує попередній план розгортання задуму. Визначає, з чого розпочне висловлювання, в якій послідовності розкриє його тему, потім обдумає висновки і кінцівку. Цей план спочатку схематичний, не розгорнутий у деталях. У ході побудови висловлювання він уточнюється, змінюється.

Дуже важливо, щоб мовець зумів передати складну залежність ознак предмета і думки про нього відповідними мовними засобами. Виклад мовця має бути таким виразним і чітким, щоб той, до кого звернене мовлення, міг одержати точне уявлення про предмет розмови. Інакше кажучи, під час побудови висловлювання виникає необхідність поставити себе на місце адресата мовлення, чітко уявити хід його думки, тобто здійснити випереджувальний синтез свого тексту.

Урахування автором оцінок тих, хто слухає або читає висловлювання, допомагає йому здійснити свій задум. Орієнтування на адресата мовлення – це зворотний зв'язок, критика власного тексту.

Отже, процес породження зв'язного висловлювання проходить чотири фази:

- 1) орієнтування в завдання і умовах спілкування;
- 2) планування викладу думки;
- 3) добір відповідних мовних засобів для її вираження;
- 4) забезпечення зворотного зв'язку.

Усі зазначені фази не мають чіткого розмежування, вони перебувають у тісній взаємодії.

1.5. Культура мовлення

Культура мовлення (спілкування) – дотримання усталених мовних норм усної і писемної літературної мови, а також свідоме, цілеспрямоване, майстерне використання мовно-виражальних засобів залежно від мети й обставин спілкування.

Культура мовлення і спілкування утверджує такі норми:

- *лексичні* (розрізнення значень і семантичних відтінків слів, закономірності лексичної сполучуваності);
- *граматичні* (вибір правильного закінчення, синтаксичної форми);
- *стилістичні* (доцільність використання мовно-виражальних засобів у конкретному лексичному оточенні, відповідній ситуації спілкування);
- *орфоепічні* (вимова);
- *орфографічні* (написання).

Крім того, *культура спілкування* – це ще й загальноприйнятий мовленнєвий етикет: типові формули привітання (Здрастуйте! Доброго дня! Привіт!), прощання (До побачення! На все добре. Прощайте.), побажання (Зичу вам добра. Бажаю щастя. Хай щастить.), запрошення (Хочу запросити вас до себе. Буду радий вас побачити у своєму домі. Приходьте, будь ласка.), прохання (Будь ласка, зробіть мені послугу. Дозвольте запитати. Скажіть, будь ласка), відмови (Шкода, але я мушу відмовитись. На жаль, не зможу. Дякую, я не можу.) тощо.

Вимоги (критерії) культури мовлення і спілкування не обмежуються правилами граматики, мовних норм; вони відображають потреби спілкування в сучасному суспільстві. Тому *критеріями культури мовлення і спілкування є:*

– *змістовність мовлення* виражається в тому, що незалежно від типу й обсягу висловлювання, воно має розкривати тему, нести важливу інформацію, цінну ідею тощо;

– *логічність мовлення* – послідовність, обґрунтованість викладу думок, відсутність пропусків і повторів, наявність висновків, які випливають зі змісту;

– *точність мовлення* забезпечується не тільки вмінням мовця точно передавати факти, спостереження чи почуття, але й здатністю вибирати з цією метою такі мовні засоби – слова і словосполучення, які найточніше передають істотні риси того, про що йдеться у висловлюванні;

– *точність* вимагає *багатства мовних засобів*, їх розмаїття, а також уміння вибирати в кожному випадку слова, які найбільше відповідають змісту повідомлення чи твору;

– під *виразністю* слід розуміти не тільки дотримання розділових та інтонації, а й уміння мовця яскраво, переконливо і стисло висловлювати думку, здатність впливати на людей відбором фактів, побудовою фраз, добором слів, настроєм розповіді;

– *чистота* передбачає уникнення в мовленні так званих слів-паразитів, діалектизмів, русизмів тощо;

– *правильність мовлення*, тобто відповідність його літературній нормі. Розрізняють *правильність граматичну* (побудова речень, утворення морфологічних форм), *орфографічну* і *пунктуаційну* (для писемного мовлення) та *орфоепічну* (для усного мовлення);

– *комунікативне спрямування мовлення* передбачає, що висловлювання будується з урахуванням вікових особливостей адресата, рівня його насиченості, вибору мовленнєвого етикету (офіційний тон чи дружня розмова). Залежно від цього добираються такі заходи, які забезпечуватимуть найкращий контакт учасників спілкування. Це стосується не тільки мовних засобів, а й манери вимовляння, використання допоміжних засобів спілкування.

Формування культури мовлення і спілкування – це виховання навичок літературного спілкування, пропагування і засвоєння літературних норм у слововживанні, граматичному оформленні мовлення, у вимові та наголошуванні, неприйняття спотвореної мови або «суржику».

РОЗДІЛ 2

ХАРАКТЕРИСТИКА МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Нормативні показники мовленнєвого розвитку дітей 4-5 років

Дитина п'ятого року життя активно вступає в розмову, бере участь у колективній бесіді. Ситуативне мовлення поступово змінюється контекстовим, хоча ситуативне й залишається, проте дитина використовує його відповідно до ситуації.

Розвивається монологічне мовлення, мовлення-повідомлення. Відтепер дитина буде висловлювання різного типу: мовлення-розповідь (сюжетні розповіді на наочній та сюжетній основі, переказ художніх творів), мовлення-описи.

Зв'язне мовлення ще недосконале. Дитина не вміє правильно формулювати запитання, доповнювати і виправляти відповіді ровесників. У розповідях вона копіює зразок дорослого; спостерігається порушення логіки: речення всередині розповіді пов'язані формально (словами «ще», «потім»). Дитина відчуває труднощі в доборі слів, виборі теми, сюжету власного висловлювання.

Переказуючи знайомі казки, складаючи коротенькі розповіді за картинками чи іграшками вона потребує активної допомоги з боку дорослого.

На п'ятому році життя дитина починає засвоювати логічні зв'язки між предметами та явищами довкілля, починає опановувати різні типи лексичних явищ (синонімія, антонімія, деякі переносні, похідні слова). У цей час починає формуватися розуміння багатозначності слів. На цій основі з'являється можливість засвоєння контекстуально зумовленого значення слова. У словнику дітей також з'являються слова, що позначають збірні та абстрактні поняття (*добро, дружба, злість*).

Після 4 років засвоєння морфологічної системи мовлення є досить високим, що свідчить про завершення процесу формування граматичної сторони мовлення. Такий розвиток в 4 роки забезпечує дитині практично повне розуміння мовлення дорослих, а також можливість словесно оформити і виразити власні думки. В цей час дитина може переказати казку, оповідання, скласти невелику розповідь за малюнком та планом. Поступово відбувається оволодіння всіма атиповими граматичними формами слів, хоча до 7 років можуть мати місце вікові помилки у використанні деяких граматичних форм слів (*левенятки, деревів*).

У дітей від 4 до 5 років синтаксичні конструкції, які вони використовують для побудови речень, постійно ускладнюються за рахунок збільшення кількості членів речення, використання різноманітних взаємовідношень між ними. В цей період різко зростає кількість складнопідрядних речень з правильно оформленим зв'язком. Однак ще зустрічається багато випадків їх неправильного вираження. Наприклад, характерними помилками к побудові речень є пропуски прийменників, сполучників, що мають синтаксичне значення, неправильне узгодження вменників з прикметниками та займенниками у роді, неправильний вибір відмінкової форми іменника, який керується дієсловом (О. Гвоздев, Є. Соботович та ін.).

В 4-5 років діти поступово оволодівають правильною звуковимовою і, за нормативними показниками, мають правильно вимовляти усі звуки рідної мови та уміти сказати самостійно чи повторити слова зі складною складовою структурою. Зменшується кількість перестановок складів, пропусків звуків, зникає загальне пом'якшення їх. У 5 років у дитини повністю сформована звуковимова.

Завдяки достатньо розвиненому мовленнєвому слухові дошкільник розрізняє у мовленні дорослих підвищення та зниження сили голосу, помічає пришвидшення чи уповільнення темпу мовлення, відчуває різні інтонаційні засоби виразності. Дитина цього віку може точно відтворювати різні інтонації, виражати інтонаційне ставлення до мовця.

Однак у розвитку звукового аспекту мовлення у дитини на п'ятому році життя спостерігаються суперечності. З одного боку – особлива чутливість до звуків мови, достатньо розвинений фонематичний слух; а другого – недостатньо розвинений артикуляційний апарат.

Критерії оцінювання мовленнєвого розвитку дітей від 4 до 5 років.

У лексичній ланці:

1. *Засвоєння семантики.* Наявність у словнику дитини різних типів лексичних значень (категоріального, контекстуально зумовленого, перенос значення слова, засвоєного на практичному рівні; окремі випадки антонімії, синонімії, багатозначності, деяких простих переносних).
2. *Засвоєння системи морфологічного словотворення* (оволодіння продуктивними способами словотворення за винятком атипових і маловживаних форм).
3. *Сформованість різних типів смислових зв'язків між словами* (ситуативних, синтагматичних, парадигматичних).

У граматичній ланці:

1. *На синтаксичному рівні:*

– присутність у мовленні складних, непоширених і поширених речень із сурядним і підрядним зв'язком, правильне розуміння і породження синтаксичних конструкцій (пасивних, інвертованих, порівняльних з прямим порядком слів).

2. *На морфологічному рівні:*

– засвоєння числових форм іменників, дієслів, прикметників; видових і часових категорій дієслів за винятком поодиноких атипових граматичних помилок.

У фонетико-фонематичній ланці:

1. Правильна звуковимова.

2. Сформованість фонематичних уявлень, що відповідають власній вимові (до 4 р.), мовним нормам (з 4 р.).

3. Початок формування фонематичного аналізу звукового складу слова (виділення приголосного (голосного) звука на фоні слова, визначення кількості та послідовності звуків у слові в зовнішньому і внутрішньому планах (з 4 р.).

Враховуючи вищезазначене, можна окреслити *освітні завдання щодо розвитку мовлення дітей п'ятого року життя:*

- розвивати мовленнєве дихання та фонематичне сприйняття звуків мови;
- удосконалювати моторику артикуляційного апарату;
- розвивати інтонаційну виразність мовлення (темп, тембр, силу голосу, інтонацію, наголос);
- удосконалювати правильну вимову звуків рідної мови;
- поповнювати та уточнювати словниковий запас, сприяти активізації слів у мовленні, особливо слів, що позначають якість та дію;
- вчити правильно вживати слова відповідно до ситуації;

- забезпечувати подолання розриву між активним і пасивним словником;
- вчити при порівнянні предметів визначати суттєві ознаки;
- продовжувати вчити засвоювати граматичні форми (рід, число, відмінок), відмінкові закінчення в словах;
- вчити правильно будувати складнопідрядні речення;
- вчити дітей розуміти композиційну структуру розповіді, використовувати різні форми її початку;
- вчити не копіювати зразок педагога, висловлюватися самостійно;
- розвивати вміння будувати самостійні висловлювання різних типів (опис, розповідь, переказ).

2.2. Нормативні показники мовленнєвого розвитку дітей 5-6 років

Діти старшого дошкільного віку здатні активно брати участь у бесіді, повно і точно відповідати на запитання, доповнювати відповіді інших дітей, формулювати запитання. Після п'яти років діти здатні детально і послідовно розповісти про побачене або почуте, пояснити причинно-наслідкові зв'язки, про події свого життя, переказати казку, оповідання, придумати продовження до них, розрізнити фантастичний зміст казки від реальної розповіді.

Система морфологічного словотворення є практично повністю засвоєною до чотирьох-п'яти років, хоча і можуть мати місце вікові помилки у використанні деяких складних форм слів. Дошкільники п'яти-шести років вільно виконують вправи на словотворення. Вони змінюють основу слова для творення слів різних категорій (іменників, дієслів, прикметників). Наприклад: *червоний, червоніти; плавати, плавець, плавучий*. Діти з нормальним мовленнєвим розвитком справляються з завданнями на утворення прикметників, причому не тільки простих повсякденних слів (*залізо – залізний, дерево – дерев'яний*), але і менш уживаних (*сніжний, паперовий, пластмасовий, пісочний*).

У цей період більшість дітей вже знають букви, вміють викладати із розрізної абетки слова, які не потребують застосування орфографічних правил. Водночас в усному мовленні мають місце граматичні помилки (неузгодженість слів у відмінку, роді та числі), порушення у структурі речень, труднощі у плануванні висловлювань. Приблизно до шести років формування мовлення дитини в лексико-граматичному плані вважається закінченим (А. Богуш, Л. Крутій, Є. Соботович, В. Тищенко, В. Тарасун та ін.).

Лексична ланка мовленнєвої діяльності. Характерною рисою є засвоєння дитиною смислового різноманіття слова за рахунок оволодіння різними типами лексичних значень і їхньою диференціацією. Основними критеріями оцінювання є практичне оволодіння дитиною смислом слова у результаті виділення його постійних, інваріантних ознак у різних смислах (до шести років). У цей період відбувається акумуляція (накопичення) різних смислових відтінків одного і того ж слова із мовлення оточуючих, текстів казок, оповідань.

У процесі навчання діти підводяться до засвоєння лексичної системності на основі об'єднання слів у різні смислові (тематичні) групи). Це тематичні ряди слів, які відносяться до:

- певних логічних категорій (меблі, свійські тварини, фрукти, овочі тощо);
- угруповання слів, які мають семантичну подібність (житло, колір, форма предмета, спосіб пересування тощо).

Ці процеси призводять до засвоєння логічної понятійної співвіднесеності слів, у формуванні якої велика роль приділяється розвитку лексичної системності.

Розвиток лексичної системності й організація семантичних полів знаходять своє відображення в зміні характеру асоціативних реакцій. У шестирічних дітей мовленнєві асоціації носять понятійний, логічний характер встановлюваних зв'язків між словами. У цей віковий період діти опановують утворення слів за аналогією на достатньому рівні. Так, вони можуть утворювати за аналогією, і відповідно до мовної норми, слова, що виражають складні, у тому числі і абстрактні значення.

Таким чином, *оцінювання лексичної сторони мовлення проводиться за такими основними критеріями, а саме сформованість:*

- певних рівнів лексичних узагальнень;
- морфологічного словотворення;
- лексичної системності.

Грамматична ланка мовленнєвої діяльності. Нормативним показником розвитку граматичної системи мови є засвоєння і володіння дитиною наступних граматичних форм:

- числових форм іменників, дієслів, прикметників;
- відмінкових закінчень іменників і прикметників;
- особових форм дієслів;
- родових форм дієслів, прикметників;
- видових категорій дієслів тощо.

У зазначеному віці удосконалюється володіння граматичною стороною мовлення, засвоєння системи морфологічних засобів оформлення вже сформованих граматичних категорій, традиційних форм, чергувань в основах, поступово ускладнюється структура речення.

Фонетико-фонематична ланка мовленнєвої діяльності. Важливим аспектом у розвитку мовлення дітей є фонетична складова та розвиток у них дій та операцій, згідно з фонологічним компонентом мовної компетенції (за Є. Соботович), а саме:

- розчленовування мовного потоку за ритмом та інтонацією та упізнання окремих значеннєвих структур за названими характеристиками;
- акустичний аналіз звукового складу слів;
- виділення й узагальнення постійних, корисних ознак фонем;
- розрізнення і запам'ятовування слів за їхнім фонемним складом;
- упізнання слів у мовленні оточуючих;
- установлення зв'язку між звуковою оболонкою слова та відповідними предметами і явищами, які воно позначає.

На основі формування зазначених операцій відбувається розвиток фонетичної сторони мовлення дітей.

До старшого дошкільного віку фонологічна складова мовленнєвої діяльності дитини є сформованою. Нагадуємо, що критеріями оцінювання зазначеної ланки є правильна звуковимова, певний рівень сформованості фонематичних уявлень, які відповідають мовним нормам, сприйнятим з мовлення оточуючих (з чотирьох років), фонематичного аналізу звукового складу слова (виділення приголосного звука на фоні слова, визначення кількості і послідовності звуків у слові в зовнішньому і внутрішньому планах (з чотирьох років). Ці види аналізу формуються спочатку з опорою на слухове сприймання слова, яке дитина вимовляє сама (тобто у зовнішньому плані), а потім у внутрішньому плані без опори на власне слухове сприйняття мовлення (О. Гопіченко, Е. Данілавічюте, Є. Соботович та ін.).

До кінця п'ятого року життя діти, в основному, вимовляють правильно усі звуки, навіть так звані складні (шиплячі), оволодівають звуком [р]. Зникають заміни, недоліки дзвінкості. У віці шість-сім років правильна вимова сформована у значної кількості дітей.

У старших дошкільників достатньо розвинені мовленнєве дихання, фонематичних слух, артикуляційний апарат. Розвиваються фонематичне сприймання і здатність до звукового аналізу слова.

Дитина критично ставиться до своєї вимови, усвідомлює дефекти. Діти активно грають зі звуками, аналізують звуковий склад слів, виокремлюють перший і останній звуки у слові.

Оволодіння складовою структурою слова іде інтенсивно, випереджаючи звукову наповнюваність слова, і завершується приблизно в три роки. Але у три-п'ять років у дітей зустрічаються різні випадки порушень складової структури слова. Має місце випадіння складів внаслідок великої їх кількості у слові (*ко* – молоко, *бо* – болить, *мідой* – помідор).

Суттєвими причинами пропуску складів є слабкий звуковий аналіз, недостатність артикуляції, кінестетичність диференціацій та чуття ритму. Крім пропусків та заміни у мовленні дітей спостерігаються перестановки, особливо в довгих словах (*ковала* – корова, *талерка* – тарілка), зливання (контамінації) двох слів у одне (*ігруша* – груша + іграшка), уподобання (асіміляція) (*маместо* – на место), передчасне вимовляння наступного складу (антиципація).

Враховуючи вищезазначене, можна окреслити *освітні завдання* щодо розвитку мовлення дітей шостого року життя:

- розвивати звукову виразність мовлення (силу голосу, його тембр, ритм, мелодіку, навички використання різної інтонації, чітку дикцію);
- удосконалювати артикуляцію звуків, диференціацію подібних за звучанням звуків;
- збагачувати кількісний склад лексики новими, раніше не відомими словами, а також збільшувати словниковий запас за рахунок засвоєння дітьми нових значень слів, що вже наявні в їхньому лексичному запасі;
- сприяти якісному засвоєнню лексики, що проявляється в поглибленому розумінні значення й у смислових відмінках слів і словосполучень, в умінні узагальнювати;
- забезпечувати активізацію словника – застосовування дітьми слів у різних мовленнєвих ситуаціях;
- вправляти у правильному вживанні іменників родового відмінка однини та множини, у творенні порівняльних ступенів прикметників;
- вчити правильно узгоджувати іменники з прикметниками та займенниками;
- активізувати вміння будувати речення різного типу (розповідні, окличні, питальні), прості, поширені з однорідними членами речення, складносурядні та складнопідрядні;
- виховувати критичне ставлення до граматичних помилок у власному мовленні, потребу говорити правильно;
- вчити утворювати нові слова за допомогою префіксів і суфіксів;
- вчити будувати діалог на запропоновану тему;
- продовжувати вчити дітей складати творчі розповіді: розповіді-міркування, з власного досвіду, власні казки й оповідання тощо.

2.3. Вимоги до мовлення дітей

Правильно і чітко організована робота з розвитку мовлення дітей дошкільного віку можлива лише в тому випадку, якщо педагог добре знає стан мовленнєвого розвитку дітей. Це допомагає йому правильно планувати свою діяльність, а залежно від якості оволодіння дітьми матеріалом – коригувати заняття в, надавати індивідуальну допомогу.

Враховуючи вищезазначене, до мовлення дітей дошкільного віку ставиться ряд вимог. Серед них в першу чергу слід назвати *змістовність дитячого мовлення* (М. Львов). Побудувати розповідь чи правильно відповісти на запитання можливо лише при наявності відповідних знань про навколишню дійсність та уміння користуватися наявним у дитини словниковим запасом. Для цього потрібно систематично збагачувати знання дітей та забезпечувати активну мовленнєву практику.

Не менш важливою вимогою є *послідовність і логічність* викладу думки (уміння послідовно й логічно відповідати на запитання, будувати самостійно розповідь, не робити пауз, пропусків, повторів, не відволікатися, доводити свою розповідь до логічного кінця).

Однією з вимог до мови дітей є її *точність*. Під цим поняттям розуміють уміння мовця добирати такі слова і словосполучення, які найбільше відповідають змісту. Точність вимагає багатства словника, граматичної правильності мовлення.

Зрозумілість і ясність мовлення означає її доступність для тих, до кого вона звернена. Мовлення дитини повинно бути простим, з короткими фразами, правильним словниковим наголосом.

Виразність – необхідна вимога до усного мовлення дітей. Вона визначається тим, наскільки форма мови відповідає її змісту, тобто інтонацією, темпом, силою голосу тощо.

На основі ряду досліджень (О. Гвоздєв, А. Богущ, Ф. Сохін, А. Максаков) були встановлені показники розвитку мовлення випускників закладів освіти. Користуючись ними, педагог має змогу перевірити рівень мовленнєвого розвитку дітей. Наводимо критерії вивчення мовленнєвого розвитку дітей.

1. Навички мовленнєвого спілкування з однолітками і дорослими:

- охоче чи неохоче вступає дитина в мовленнєве спілкування з дорослими, однолітками;
- може чи ні підтримувати розмову з дорослими й однолітками на знайому тему;
- як розмовляє дитина з товаришами: багато, мало, мовчазна;
- чи уміє ввічливо звертатися до дорослих і дітей;
- як називає дорослих: на ім'я, по батькові, на «ви» чи якимось інакше;
- вітається першою з дорослими і незнайомими людьми чи потребує нагадування, чи не забуває попрощатися;
- чи вміє дякувати за допомогу, чи користується при цьому словами «дякую», «вибачте», «будь ласка» та ін.;
- чи зустрічається в мові дитини нелітературна лексика;
- чи вміє до кінця вислухати свого товариша, чи часто відволікається, чи має звичку перебивати того, хто говорить;
- чи вміє дитина спокійно домовлятися з іншими дітьми: розподіляти ролі в грі, обов'язки в праці, погоджувати свої дії;
- який тон спілкування у дитини: доброзичливий, вимогливий, зневажливий;

– чи прислухається до зауважень з приводу культури спілкування, чи намагається позбавитись своїх недоліків.

2. Звукова культура мовлення:

– *сила голосу*: досить голосно, помірно чи тихо відповідає на запитання, переказує твір, читає вірш;

– *швидкість* (темп) *мовлення*: говорить швидко, помірно, повільно;

– *інтонаційна виразність*: говорить, виразно, невиразно, маловиразно;

– *чіткість* (дикція) *мовлення* дитини: чітка, не досить чітка; вміння дотримуватись літературних норм вимови (орфоепія): немає відхилень, є відхилення;

– *звуковимова*: які звуки діти не вимовляють, вимовляють невірно, замінюють іншими;

– *мовленнєвий слух*: чи вміє помічати неточності в мові, визначити на слух швидкість, інтонаційну виразність, силу, тембр голосу.

3. Словник:

– *іменники* – розуміння і вживання побутової лексики, узагальнюючих понять, назв знарядь праці, матеріалів; назв частин, деталей предметів; розуміння і вживання антонімів, синонімів;

– *прикметники* – знання і вживання слів, що позначають кольори та їхні відтінки, якості, властивості предметів, величину, матеріал, з якого виготовлений предмет (дерев'яний; пластмасовий тощо); вживання прикметників – синонімів та антонімів;

– *дієслова* – вживання слів, що означають дії людей, тварин; що можна робити певним предметом; чи вміє дитина підібрати дієслова з протилежним значенням;

– *прислівники* – розуміння і вживання слів, що означають ознаку дій (швидко, добре, погано і т. ін.); розуміння і вживання слів, що позначають просторові та часові відношення; добір слів (прислівників) з протилежним значенням.

4. Граматична будова мовлення:

– *морфологія*: вживання правильних граматичних форм слів, невідмінюваних іменників, закінчень іменників множини у родовому відмінку; чи вміє узгоджувати іменники середнього роду з прикметниками, вживати дієслова із зміною голосних чи приголосних в основі; утворювати слова за допомогою суфіксів, префіксів, закінчень, правильно утворювати складні слова;

– *синтаксис*: чи використовує різні типи речень: прості (поширені, непоширені), складні (складнопідрядні, складносурядні), в реченні – різні частини мови; чи вміє одну й ту саму думку висловити по-різному, різними словами.

5. *Зв'язне мовлення*: чи вміє самостійно, повно, послідовно переказувати літературний твір; логічно і послідовно скласти описову і сюжетну розповідь за картиною, з досвіду, творчу розповідь.

6. *Художньо-мовленнєва діяльність*: чи знає дитина художні твори за програмою, чи може впізнати художній твір за уривком, ілюстрацією; сприймати й аналізувати художній твір (виділити головну ідею – про кого? про що?), жанри; виразно прочитати вірш, самостійно придумати казку, оповідання; чи бере дитина участь в іграх-драматизаціях; чи є в неї інтерес до книги.

7. *Готовність дітей до оволодіння грамотою*: чи вміє виділити перший звук у слові, визначити наявність заданого звука у слові, провести звуковий аналіз слова; правильно відтворювати звуки; в старшому дошкільному віці – давати їм характеристику; поділити слово на склади; скласти речення з заданою кількістю слів, встановити їх послідовність; чи усвідомлює дитина окремі мовні явища.

РОЗДІЛ 3

СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

3.1. Сучасні технології як важливий чинник розвитку мовлення дітей дошкільного віку

Сучасна педагогіка знаходиться в постійному активному пошуку шляхів вдосконалення й оптимізації освітнього процесу та розвитку дітей на різних вікових етапах та в різних освітніх умовах.

Прагнення постійно оптимізувати освітній процес зумовило появу нових і вдосконалення використовуваних педагогічних технологій різних рівнів і різної цільової спрямованості. Подальший їх розвиток пов'язаний з орієнтацією на реалізацію сучасних концепцій освіти й виховання.

Саме поняття «технологія» визначається як сукупність прийомів, застосованих у якій-небудь справі, майстерності, мистецтві (тлумачний словник). Педагогічна технологія – сукупність психолого-педагогічних установок, що визначають спеціальний набір і компоновання форм, методів, способів, прийомів навчання, вихованих засобів; вона є організаційно-методичним інструментарієм освітнього процесу.

Впровадження інноваційних технологій сьогодні є новою сходинкою в освітньому процесі. Основна мета полягає в гармонійному поєднанні сучасних інноваційних технологій з традиційними засобами розвитку дітей. Особливо актуально стоїть питання володіння кожним педагогом сучасними технологіями і методиками, грамотному застосуванні їх у практичній професійній діяльності.

Поняття «педагогічна технологія» може бути представлено трьома аспектами:

– *науковим*: педагогічні технології – частина педагогічної науки, що вивчає і розробляє цілі, зміст і методи навчання та проектування освітнього процесу;

– *процесуально-описовим*: опис (алгоритм) процесу, сукупність цілей, змісту, методів і засобів для досягнення планованих результатів навчання; 3) *процесуально-дієвим*: здійснення технологічного (педагогічного) процесу, функціонування всіх особистісних, інструментальних і методологічних педагогічних засобів. Таким чином, педагогічна технологія функціонує і як науки, що досліджує найбільш раціональні шляхи навчання, і в якості системи способів, принципів і регулятивів, застосовуваних у навчанні, якості реального освітнього процесу.

Необхідно зазначити, що *в освітній практиці педагогічна технологія може функціонувати на таких рівнях:*

1. *Загальнопедагогічний рівень функціонування педагогічної технології.* Загальнодидактична, загальновиховна технологія репрезентує цілісний освітній процес у регіоні, освітньому закладі, на певному рівні навчання чи виховання. У такому вигляді педагогічна технологія тотожна педагогічній системі, оскільки вона містить сукупність цілей, змісту, засобів і методів навчання (виховання), алгоритм діяльності суб'єктів і об'єктів освітнього процесу.
2. *Предметно-методичний рівень функціонування педагогічної технології.* Йдеться про застосування педагогічної технології як окремої методики,

тобто як сукупність методів і засобів реалізації певного змісту навчання та виховання в межах одного предмета, групи, в діяльності педагога.

3. *Локальний (модульний) рівень функціонування педагогічної технології.* Зорієнтована на цей рівень педагогічна технологія реалізується як технологія окремих частин освітнього процесу, розв'язання окремих дидактичних і виховних завдань (технологія окремих видів діяльності, формування понять, виховання окремих особистісних якостей тощо).

Будучи наділеною всіма ознаками системи, що типологічно ріднить її з усіма соціальними системами, педагогічна технологія має специфічні сутнісні ознаки, які виокремлюють її як самостійний неповторний феномен. *До таких специфічних сутнісних ознак належать:*

- *концептуальність* (передбачає опору технології на конкурентну наукову концепцію або систему уявлень);
- *діагностичне визначення цілей і результативності* (полягає в гарантованому досягненні цілей ефективних результатів за оптимальних затрат для досягнення певного стандарту навчання);
- *економічність* (виражає якість, яка забезпечує резерв навчального часу, оптимізацію праці педагога і досягнення запланованих результатів у найстисліші строки);
- *алгоритмізованість, проєктованість, цілісність, керованість* (передбачає легке відтворення конкретної технології будь-яким педагогом у будь-якому закладі освіти). Кожний етап і прийом роботи повинен обумовлюватися математично точно і передбачати можливість зміни іншим. Керованість пов'язана з можливістю чіткого визначення мети, планування, проєктування освітнього процесу, поетапної діагностики;
- *коригованість* (можливість постійного оперативного зворотного зв'язку, послідовно орієнтованого на чітко визначені цілі). У цьому плані ознаки коригованості, діагностичного визначення мети і результативності тісно взаємопов'язані і доповнюють одна одну. Система контролю та оцінювання розвитку має забезпечувати щоденну фіксацію динаміки зміни стану навичок, знань, тобто кожна дія педагога повинна обумовлюватися точною діагностикою стану об'єкта;
- *візуалізація* (характерна для окремих технологій, передбачає використання аудіовізуальної та електронно-обчислювальної техніки, а також конструювання та застосування різноманітних дидактичних матеріалів і оригінальних наочних посібників).

Будь-яка педагогічна технологія виражає певний концептуальний підхід до освіти, тому для порівняння технологій необхідно дотримуватися універсальної методології її проєктування та експертизи, послуговуючись апробованою системою критеріїв оцінки педагогічних технологій навчання. Параметри цієї системи дають змогу охарактеризувати конкретну педагогічну технологію на етапах її проєктування, функціонування, оцінювання результатів.

До критеріїв оцінювання педагогічної технології на етапі проєктування належать:

- поділ процесу на етапи, дії, операції;
- алгоритмічність (спосіб і послідовність одержання результату, що визначається вихідними даними);
- технологічна послідовність реалізації етапів, виконання дій, операцій;

- управління.

Критерії оцінювання педагогічної технології на етапі функціонування:

- зміст навчання;
- методи навчання;
- система дидактичних засобів;
- організація навчання.

Критерії ефективності результатів застосування педагогічної технології:

- засвоєння знань (глибина, усвідомленість, системність, ціннісно-сміслові ставлення, дієвість, міцність, самостійність тощо);
- розвиток ціннісних орієнтацій;
- самореалізація педагога та вихованця;
- зміна стосунків в освітньому процесі;
- специфічне мислення (діалектичність, проблемність, аналітичність тощо).

3.2. Ігровий самомасаж

У сучасних умовах виникла необхідність пошуку нетрадиційних шляхів організації освітнього процесу. Одним із таких напрямів є *ігровий самомасаж* – це масаж, що виконує сама дитина, унікальна тактильна гімнастика, завдяки якій:

- підвищується функціональна діяльність мозку;
- покращуються обмінні процеси, нервова провідність, що забезпечує стимуляцію кінетичних і кінестетичних пропріоцептивних відчуттів;
- активізується межпівкульна взаємодія, відбувається синхронізація роботи обох півкуль мозку;
- сприяє покращенню роботи мовленнєво-рухового апарату, оскільки активізує кровообіг в області органів артикуляційного апарату, створює ті кінестезії, які можна назвати позитивними через підготовку відповідної бази для якісних артикуляційних рухів, а отже, промовляння тих чи інших звуків;
- здійснюється психологічне розвантаження, послаблюючи або трансформуючи таким чином негативні поведінкові реакції.

Отже, застосування самомасажу значно підвищує ефективність роботи з розвитку мовлення дітей дошкільного віку.

Можна запропонувати умовну класифікацію видів самомасажу в залежності від:

- наявності чи відсутності окремих предметів чи спеціального обладнання:

а) з предметами (іграшки, ребристі олівці, трубочки з коктейлю, крупи, природний матеріал (квасоля, горох, шишки, жолуді, каштани тощо) чи спеціальним обладнанням (наприклад, щітковий самомасаж, який проводиться зубними щітками чи інструментами, що нагадують їх своїми структурними ознаками);

- б) без предметів чи спеціального обладнання;

- наявності чи відсутності ритмізованого супроводу:

а) з ритмізованим супроводом (музичним, віршованим, лічбою, метрономом, відплескуванням, відстукуванням, відбиванням тощо);

- б) без ритмізованого супроводу;

- кількості використаних рук:

а) одnorучний – здійснюється однією, переважно ведучою, рукою;

б) дворучний – проводиться обома руками;

- наявності чи відсутності зорового контролю:

а) із зоровим контролем – із залученням дзеркала;

б) з опорою лише на тактильні відчуття (із заплющеними очима);

– *кількості учасників:*

а) індивідуальний;

б) підгруповий;

в) фронтальний;

– *наявності чи відсутності симетричних рухів:*

а) симетричний – здійснюється обома руками на однорідних ділянках;

б) несиметричний – може здійснюватися як однією, так і обома руками на одній чи різних ділянках;

– *впливу на м'язи:*

а) розслаблюючий;

б) стимулюючий;

– *глибини самомасажу:*

а) глибокий;

б) поверховий;

– *ділянки масажного впливу:*

а) язиковий – самомасажні розминальні, колові рухи охоплюють м'язи кінчика язика та передньої частини, його бокових сторін;

б) губний – розминання, виконання пасивних рухів на розтягнення губ в сторони та вип'ячування вперед;

в) щічний – розминання, «пальцевий душ» у вигляді легкого попереминого постукування кінчиками пальців по поверхні щік, поплескування, пощипування, розтирання, колові рухи, погладжування;

г) підборідний – розминання, пощипування підборідних м'язів, погладжування;

г) мімічний – самомасаж здійснюється за основними мімічними лініями;

д) вушний – розтирання, розминання всієї поверхні вушних раковин;

е) шийний – колові рухи, розминання шийних м'язів;

ж) ручний – поплескування зовнішньої та внутрішньої поверхонь рук;

з) пальчиковий – розминання, розтирання, пощипування, колові рухи, витягування.

Отже, використання прийомів самомасажу в умовах закладів позашкільної освіти дуже корисно з кількох причин, а саме:

– може проводитися не тільки індивідуально, але й фронтально з групою дітей одночасно;

– не потребує спеціальних умов проведення.

Прийоми самомасажу можуть передувати або завершувати артикуляційну гімнастику.

Однак, доцільно надати певні методичні рекомендації для проведення самомасажу, а саме:

– проводиться в ігровій формі за рекомендованої педагогом схемою (масаж голови, мімічних м'язів обличчя, губ, язика, вушних раковин);

– триває від 5 до 10 хвилин;

– кожна вправа повторюється 4-6 разів;

– в один сеанс самомасажу може бути включено лише кілька із запропонованих прийомів;

– перед проведенням самомасажу необхідно обов'язково вимити руки і обличчя;

- потрібно чергувати самомасаж і відпочинок (після виконання кожної вправи доцільно розслабитися і при потребі ковтнути слину);
- максимальне залучення різних видів аналізаторів (тактильний, зоровий, слуховий) під час самомасажу сприяє розвитку у дитини статико-динамічних відчуттів і чітких артикуляційних кінестезій;
- використовувані предмети мають бути суто індивідуальними (стерильними, продезінфікованими);
- самомасаж не повинен викликати дискомфорту, а лише позитивні емоції.

Діти навчаються прийомам самомасажу під керівництвом педагога.

Перед виконанням прийомів самомасажу діти повинні прийняти спокійну, розслаблену позу. Вони можуть сидіти на стільчиках або знаходитися в положенні лежачи (наприклад, на килимі). Навчаючи дітей самомасажу, педагог показує кожний прийом на собі і коментує його.

Діти виконують масажний прийом самостійно, спочатку при наявності зорового контролю (дзеркало), а потім і без нього. Коли прийоми самомасажу будуть освоєні дітьми, можливе проведення рухів під віршований текст або спеціально підібрану тиху музику в повільному ритмі.

На етапі первинного ознайомлення з прийомами самомасажу предмети та спеціальне обладнання на заняттях не використовуються. Увага дітей має бути максимально зосередженою на спостереженні за діями педагога, його коментарях і чіткому повторенні відповідних рухів.

Поступово зоровий контроль може послаблюватися і в роботу включаються окремі предмети чи відповідні зображення-стимули на позначення назв вправ, «помічники» для виконання (шишки, жолуді, горох, квасоля, масажні м'ячики, кільця чи палички су-джок тощо).

Самомасаж вушних раковин долонями і пальцями рук. Вушний самомасаж є надзвичайно корисним через значну кількість біологічно активних точок (БАТ), розміщених по всій поверхні вушної раковини. Прийоми розтирання та розминання активізують їх, сприяючи гармонізації усього дитячого організму та всіх систем. Поліпшення гнучкості вушних раковин сприяє загальному зміцненню здоров'я, потягування вушної мочки корисне для загартовування горла, оскільки на ній розташовані рефлексогенні зони мигдалин.

Кількість повторів кожної вправи залежить від віку дітей. У середньому це 7-8 разів, для дітей раннього віку вистачає 5-6 разів. Вправи можна супроводжувати віршами.

Оскільки рецептори пальців рук пов'язані з життєво важливими органами, дуже ефективним є **самомасаж пальців рук**. Так, **самомасаж пальців рук**:

- надає тонізуючу дію на центральну нервову систему;
- покращує функції рецепторів провідних шляхів;
- активізує біологічно активні точки;
- підвищує імунітет, оскільки на долонях розташовані нервові закінчення (якщо їх діяльність активізується, поліпшується функціональний стан внутрішніх органів);
- зміцнює м'язи, суглоби і зв'язки;
- важлива складова сенсорного виховання (відчуття, що виникають одночасно в обох кистях рук дитини, відрізняються один від одного не тільки походженням, але й різними умовами сприйняття, тому що масуюча рука пасивно сприймає механічні подразнення, а масуюча рука ще й створює їх).

Під час навчання дітей дошкільного віку самомасажу пальців рук необхідно використовувати такі прийоми, як витягування кожного пальця і натискання на нього. Також розтирати пальці однієї руки пальцями іншої, начебто «одягати перстень» на кожен палець (розтирання: великого пальця поліпшує роботу головного мозку; вказівного – роботу шлунку; середнього – роботу кишківника; безіменного – нормалізує функції печінки; мізинця – стимулює роботу серця).

Крім того, самомасаж можна виконувати за допомогою масажних м'ячиків (пластмасові, гумові, надувні, з пап'є-маше та ін.). М'яч для самомасажу добирається кожній дитині індивідуально, в залежності від тону м'язів. Так при високій спастичності м'язів дитині потрібен м'який, з маленькими «шипами» м'яч. І навпаки, для підвищення тону м'язів добираємо більш щільний, з високими «шипами» м'яч. В обох випадках, м'ячі повинні легко уміщатися в руці дитину і не повинні бути грубим и, щоб не травмувати шкіру дитини. Зазвичай, діти віддають перевагу м'ячам, які поєднують три якості, вони яскраві, легкі і стрибучі.

Самомасаж рук починається із загальних кругових, розігріючих рухів м'яча в долонях, до появи «теплоти» в м'язах. Потім розтираємо м'ячем долоні рухами вгору-вниз, стискаємо і розтискаємо м'яч. Після цього, повільно з натиском катаємо м'яч вгору-вниз по руці, починаючи від кінчиків пальців і закінчуючи ліктьовим згином. Рухи спочатку проводимо на зовнішній стороні руки, потім на внутрішній. Домагаємося відчуття тепла.

Самомасаж рук закінчуємо пальчиковою гімнастикою з використанням різноманітних потішок та скоромовок.

Отже, використання прийомів самомасажу робить заняття з розвитку мовлення дітей дошкільного віку цікавішими та ефективнішими, фізично та емоційно налаштовує вихованців на гру-заняття з педагогом, знімає втому після фізичного чи розумового навантаження. Зміна сили, тривалості, характеру та ділянок такого впливу є відновлювальною для рухової активності, сприятливою для покращення трофіки тканин, стимулюючою для прискорення аферентацій у мовленнєві зони кори головного мозку, інтенсифікації міжпівкульної взаємодії, дієвою для нормалізації мовленнєвих функцій і підвищення пізнавальної активності в цілому. Приклади ігрового самомасажу див. Додаток 1.

Завершують самомасаж комплекс артикуляційних вправ.

3.3. Артикуляційна гімнастика з елементами біоенергопластики

У вихованні звукової культури мовлення використовують різноманітні прийоми та методи навчання. Серед прийомів навчання провідне місце посідають артикуляція звуків, імітація правильної звуковимови, зразок мовлення педагога, відображене та сумісне мовлення («Зроби так, як я», «Скажи так, як я», «Повтори за мною», «Давай скажемо разом»), доручення, ігрові прийоми.

Артикуляційна гімнастика – система вправ для органів мовленнєвого апарату (губ, язика, нижньої щелепи), спрямованих на зміцнення м'язів артикуляційного апарату, розвиток сили, рухливості і диференціювання рухів органів мовлення. Артикуляційна гімнастика допомагає поліпшити рухливість органів артикуляційного апарату, збільшити обсяг, силу рухів, а також виробити точність і диференціацію артикуляційних поз.

Чітка звуковимова та дикція необхідна не тільки для результативного спілкування, але і для успішного оволодіння письмом. Перед тим, як записати слово,

ми спочатку його промовляємо про себе. Тому вади звуковимови призводять до неправильного використання букв при письмі.

Артикуляційна гімнастика включає вправи на відпрацювання певних положень губ, язика, м'якого піднебіння, необхідних для правильного вимовляння звуків різних фонетичних груп. Наприклад:

Вправа 1. Підняти язик до верхньої губи, потім опустити на нижню і повернути його у вихідне положення.

Вправа 2. Зробити язик якомога вужчим, а потім широко його розпластати.

Вправа 3. Щоб язик був широкий і спокійний, треба притиснути його губами 5-6 разів, вимовляючи *ня-ня-ня*, а потім відкрити рота і потримати широкий язик у спокійному положенні.

Вправа 4. Відкрити рота, покласти широкий язик між зубами (зуби не торкаються язика) і, вимовляючи звуки *и-і-е*, потримати його в цьому положенні.

Вправа 5. Відкрити рота, покласти широкий язик на верхню губу (губу не натягувати на верхні зуби) і здувати ватку зі стола, ніби вимовляючи звук *ф*.

Вправа 6. Обвести кінчиком язика верхню губу (неначе злизати варення), роблячи рухи язиком зверху вниз (нижньою губою не допомагати).

Вправа 7. Показати зуби і сховати їх або пошепки вимовляти звуки *и-е-и-е-и-е-и-е*. Потім зімкнути губи і витягнути їх уперед.

Вправа 8. Відкрити рота і торкнутися кінчиком язика піднебіння, роблячи рухи вперед-назад, як білять щіткою стелю. При цьому стежити, щоб нижня щелепа була нерухомою. Та ін.

Під час виконання артикуляційної гімнастики ми використовуємо метод **біоенергопластика** – з'єднання рухів органів артикуляційного апарату з рухами кисті руки. Це Сприяє розвитку артикуляційної, пальчикової моторики, вдосконаленню координації рухів, розвитку пам'яті, мислення, підвищує інтерес дітей до виконання артикуляційних вправ. Крім того біоенергопластика у поєднанні з артикуляційними вправами дозволяє значно швидше сформувати у дітей кінестетичні відчуття положення органів артикуляційного апарату.

Термін «біоенергопластика» складається з двох слів: біоенергія і пластика. Біоенергія – це та енергія, яка знаходиться всередині людини. Пластика – це плавні, розкуті руху тіла, рук, які є основою біоенергопластики. В процесі виконання артикуляційного вправи рука показує, де і в якому становищі знаходиться язик, нижня щелепа або губи.

Робота складається з трьох етапів. Тривалість кожного етапу може змінюватися в залежності від індивідуальних особливостей дітей.

Так, *на першому етапі роботи* діти знайомляться з органами артикуляції і навчаються класичної артикуляційної гімнастики. Далі використовуються червоні рукавиці (імітація язика) та ігрові персонажі, наприклад: Веселий Язичок. Вони роблять артикуляційну гімнастику, спостерігають за успіхами дітей, підбадьорюють їх, дають поради та рекомендації. Рука дитини підключається тільки при повному освоєнні артикуляційної вправи та виконання її без помилок.

Другий етап роботи – основний. Він *складається з чотирьох частин.* У *першій частині роботи* проводяться заняття, на яких виконується артикуляційна гімнастика з підключенням провідною руки в червоній рукавичці. Одягаючи червону рукавичку, діти вчаться імітувати положення язика під час артикуляційної гімнастики. Темп виконання вправ повільний. Діти з домінантною правою рукою і амбідекстри працюють правою кистю, ліворукі діти – лівою. Статичні вправи сприяють розвитку

м'язової сили, допомагають дитині прийняти правильну артикуляційну і пальчикову позу. Вправи виконуються сидячи перед дзеркалом.

У другій частині роботи проводяться заняття, на яких одночасно виконується артикуляційна гімнастика з підключенням другої руки в червоній рукавичці. Поступово темп виконання вправ збільшується. Діти орієнтуються на темп, заданий педагогом, на його рахунок і зразок руху руки.

У третій частині роботи проводяться заняття, на яких одночасно виконується артикуляційна гімнастика з підключенням обох рук в червоній рукавичці. До всіх класичних артикуляційних вправ додаємо рух кисті руки. Динамічні вправи нормалізують м'язовий тонус, переключення рухів, роблять їх міцними, легкими, ритмічними.

У четвертій частині роботи проводяться заняття, на яких діти самостійно виконують артикуляційну гімнастику в супроводі обох рук в червоних рукавичках.

Педагог може добирати рухи руки під будь-яку артикуляційну вправу. Важливо не те, що саме буде робити дитина, а те, як вона це зробить. Необхідно привернути увагу кожної дитини до одночасності виконання артикуляційних рухів з роботою кисті, їх ритмічності, чіткості.

На третьому заключному етапі діти автоматизують отримані навички. Вправи виконуються без зорової опори (без допомоги дзеркала).

Приклади вправ див. Додаток 2.

Методами виховання звукової культури мовлення є дидактичні ігри, вправи, рухливі ігри, розповіді зі звуконаслідуванням, оповідання, вірші, чистомовки, скоромовки, лічилки, розглядання картинок, настільно-друковані ігри. Основними методами виховання звукової культури мовлення є дидактичні ігри та вправи, в процесі яких удосконалюються всі компоненти звукової культури мовлення} Щоб навчити дітей правильно й чітко вимовляти звуки, пропонують такі ігри: «Вимов так, як я», «Оркестр», «Назви і відгадай», «Крамниця», «Комар», «Покатаймося на конику», «Жуки», «Літаки», «Що сказав (взяв) Петрушка?», «Виправ Незнайка», «Допоможемо Буратіно», «Чого не вистачає?», «Луна», «Паровоз», «Підкажи Петрушці звук», «Ось так вимовляються звуки». Розвитку фонематичного слуху сприятимуть ігри: «Тиша», «Телефон», «Зіпсований телефон», «Тиха і голосна музика», «Що як звучить?», «Відгадай звук», «Упізнай, хто це?», «Тук-тук», «Зозуля», «Про що говорить кімната (вулиця, ліс)?», «Доручення», «Хто краще чує?». Для розвитку мовленнєвого дихання пропонують ігри: «Сніжинка», «Летять сніжинки», «Листочки», «Вітерець», «У лісі», «Вітряк», «У кого далі полетять пелюстки?», «Дмухай сильніше». Для вироблення інтонаційної виразності мовлення (сили голосу, темпу, логічних наголосів, інтонації, ритму) ефективними є такі ігри: «Мавпочки», «Хто що почув?», «Тихо - голосно», «Пішли-поїхали», «Вимови так, як я», «Допоможемо Незнайку».

Необхідно зазначити, що підвищують інтерес до виконання артикуляційних вправ схеми, малюнки з позначенням вправ. Педагог слідкує за ритмічним виконанням вправ. З цією метою застосовуються рахунок, музика, віршовані рядки, казки. Наш досвід показав, що одночасність роботи рук і язика значно полегшує дітям освоєння нової вправи. В заключний етап роботи включаються кінезіологічні вправи.

3.4. Пальчикова гімнастика

В роботі з дітьми велику увагу необхідно приділяти розвитку функції дрібних м'язів рук. Так, загальновідомими є діади «рука – мозок», «рука – мовлення», тому

активізуючи БАТ на поверхні долоні та кінчиках пальців, паралельно розвиваємо тактильну чутливість та нормалізуємо психомовленнєву діяльність, покращуємо працездатність усього головного мозку.

В. Сухомлинський стверджував, що «розум дитини знаходиться на кінчиках її пальців». Дослідження В. Бехтерева, О. Леонтева, О. Лурія довели вплив маніпуляцій рук на функції вищої нервової діяльності, розвиток мовлення. М. Кольцовою було доведено, що існує тісний взаємозв'язок між рівнем розвитку тонких рухів пальців рук і розвитком мовлення. Мовленнєва діяльність формується під впливом імпульсів, що надходять від пальців рук.

Рівень розвитку дрібної моторики – один із показників інтелектуальної готовності до шкільного навчання. Недарма в багатьох школах України існують, так звані, співбесіди, тестування під час яких серед інших завдань дитині пропонуються завдання на визначення рівня розвитку дрібної моторики. Дитина, що має високий рівень розвитку дрібної моторики, вміє логічно мислити, в неї достатньо розвинуті пам'ять, увага, зв'язне мовлення.

Саме тому робота з розвитку дрібної моторики повинна починатися задовго до вступу у школу. Розвиток дрібної моторики сприяє формуванню зорово-рухової координації та сприйняття навколишнього світу, уваги, пам'яті. У подальшому дрібна моторика впливає на формування графічних навичок-письма. Дитина буде вільно орієнтуватися у рядках і клітинках зошита та опанує навички каліграфії. Робота з розвитку дрібної моторики повинна проводитись регулярно, адже саме тоді буде досягнутий вагомий ефект. Завдання повинні приносити дитині радість, не повинні викликати перевтому.

Утім, велике значення в цих іграх-вправах має текст. Він має бути веселим, доступним для дітей певної вікової категорії. Педагогу необхідно пояснювати значення тих чи інших рухів чи положень пальців, зацікавлювати дітей у виконанні цих рухів, створювати сприятливий емоційний настрій.

Щоб сприяти розвитку пальців рук і тим самим розвивати мовлення дитини, можна запропонувати малюкам наступні *завдання*:

- розминати пальцями пластилін, глину;
- катати по черзі кожним пальчиком камінці, намистинки, шарики;
- нанизувати намистинки на тоненьку стрічку, робити намисто;
- стискати та розтискати кулачки;
- робити м'які кулачки, які можна легко розжати і в які дорослий може просунути свої пальці; та міцні, які не розтиснеш;
- двома пальцями руки (вказівним та середнім) «ходити» по столу, спочатку повільно, а потім швидко, наче вони біжать. Вправа проводиться спочатку правою, а потім лівою рукою;
- показувати окремо тільки по одному пальчику;
- барабанити, постукувати всіма пальцями обох рук по столу;
- плескати в долоні тихо і голосно, в різному темпі;
- зав'язувати вузлики на мотузці;
- застібати гудзики, гачечки, замочки, закручувати кришки, заводити механічні іграшки;
- закручувати шурупи, гайки;
- ігри з конструктором, мозаїкою, кубиками;
- складання матрешок;
- малювання у повітрі;

- ігри з піском, водою;
- малювати, розфарбовувати, штрихувати;
- різати ножицями.

Шнурівки – чудово розвивають дрібну моторику, до того ж завдяки їм малюк чудово оволодіває практичною навичкою шнурування взуття.

Ігри з гудзиками та намистинками – нанизування на нитку намистинок, застібання гудзиків, перебирання пальцями намиста – прості й корисні вправи для розвитку дрібної моторики. Можна нашити на один шматок тканини гудзики різних кольорів та розмірів, а на інший шматок – різні петельки. Дитина, застібаючи гудзики, тренуватиме пальчики, одночасно засвоюючи поняття «великий-маленький».

Пазли – яскраві картинки розвивають увагу, кмітливість, зір, зосередження.

Катання долонькою олівців, кульок по столу чи іншій поверхні. Таке заняття масажує долоні та покращує координацію рухів кисті.

Ліплення з різних матеріалів – (тісто, пластилін, глина). Окрім очевидного творчого самовираження, дитина розвиває гнучкість і рухливість пальців.

Важливою частиною роботи з розвитку дрібної моторики є *пальчикова гімнастика*. Ці ігри дуже емоційні, захоплюючі і сприяють розвитку мовлення та творчої діяльності. Пальчикові ігри начебто відтворюють реальність навколишнього світу – предмети, тварин, людей, їх діяльність, явища природи. В ході пальчикових ігор діти, повторюючи рухи дорослих активізують моторику рук та мовлення.

Пальчикові ігри – це інсценування яких-небудь рифмованих розповідей, казок з допомогою пальчиків. Багато ігор потребують участі обох рук, що дає можливість дітям орієнтуватися в поняттях «праворуч», «ліворуч», «вгору», «вниз» і т.п. На початку та вкінці гри необхідно включати вправи на розслаблення, щоб зняти зайве напруження у м'язах. Це може бути поглажування від кінців пальців до долоні, легке потрушування, помахування руками.

Ігри та гімнастика для пальчиків – цим веселим заняттям присвячено багато книг. Та й народна творчість подарувала нам «Сороку-ворону», «Козу рогату» тощо. Ігри та гімнастика для пальчиків сприяють всебічному розвитку дитини, зокрема її мовлення. Рухи пальчиків супроводжуються віршованими рядками. Наприклад: Затискаємо пальчики в кулачок і по черзі розжимаємо 1, 2, 3, 4, 5 – вийшли пальчики гуляти. (Порухали і знову в кулачок). Цей пальчик в ліс пішов – розгинаємо мізинчик. Цей пальчик гриб знайшов – безіменний. Цей пальчик став чистити – середній. Цей пальчик став смажити – вказівний. Ну, а цей – він тільки їв і від того розтовстів – великий, «Пальчики вітаються», «Моя сім'я», «Хованки», «Зайці» «Соління капусти», «Коза і козенята», «Замок» та ін. Приклади вправ див. Додаток 3.

Розвивати м'язи руки, пальців можна не лише спеціальними іграми і вправами, але: і в інших видах діяльності. Зокрема, це зображувальна діяльність (малювання, аплікація, ліплення), конструювання (особливо з паперу, орігамі), показ дітьми різних видів театрів, ігрова діяльність (особливо настільні та дидактичні ігри), ручна праця, музичне виховання (особливо гра на музичних інструментах).

Цікавим для дітей є *малювання долонею*. Його проводять із старшими дошкільниками. Суть цього малювання полягає в тому, що фарбою намазують усю долоню, роблять відбиток на папері, а потім домальовують різні деталі. Тематика може бути різноманітною: «Кольорові кульки», «Осінні листочки», «Листопад», «На дерева, на лужок тихо падає сніжок», «Сонечко», «Метелики на лужку», «Весняні квіти», «Світ комах» та інші. Такі заняття розвивають творчість дітей, уяву, фантазію, дають можливість самостійно створювати художні образи, можна придумати казку.

Отже, розвиваючи пальчики дитини, ми допомагаємо їй оволодівати мовленням.

3.5. Фонетична ритміка

Фонетична ритміка – система рухових вправ, в яких різні рухи (корпусу, голови, рук, ніг) поєднуються з промовлянням певного мовного матеріалу (фраз, слів, складів, звуків). Фонетична ритміка є ефективною технологією розвитку мовлення дітей. Сутність означеної технології: дітям пропонують для відтворення різні види рухів і їх комбінації. Фонетичну ритміку можна застосовувати з дітьми починаючи з 3-х років. Вона корисна абсолютно всім дітям. Отже, *фонетична ритміка спрямована на:*

- нормалізацію мовленнєвого дихання і пов'язаної з ним злитістю мовлення;
- формування умінь змінювати силу і висоту голосу, зберігаючи нормальний тембр без грубих відхилень від норми;
- правильне відтворення звуків та їх поєднань ізольовано, в складах і словосполученнях, словах, фразах;
- відтворення мовного матеріалу в заданому темпі;
- сприйняття, розрізнення і відтворення різних ритмів;
- вміння висловлювати свої емоції різноманітними інтонаційними засобами.

Музично-ритмічна стимуляція – поєднання рухових вправ з елементами танцю. При виборі музичного супроводу перевага віддається танцювальній музиці. Вона повинна бути веселою, запальною, так як саме така музика дає можливість дітям висловлювати рухами її ритмічний характер. Крім того, музичний супровід є одним із стимуляторів розвитку слухового сприйняття. Через музику (на основі слуху) дітям легше передати різні ритми і темп звучань, а також виробити у них вміння рухатися синхронно. Однак, характер рухів, виконуваних під музику, різний. Так, під час виконання вправ для нормалізації дихання – переважають плавні рухи, а під час роботи над ритмом в русі – включаються танцювальні елементи, ритмічна ходьба, які в поєднанні з різними рухами рук, ударами відповідають характеру пропонованого ритму.

Музично-ритмічні вправи (музично-ритмічні рухи) – це комплекс спеціальних вправ, що формують вміння орієнтуватися в просторі, розвивають координацію рухів, їх точність і граційність, загальну та дрібну моторику, зміцнюють та корегують руховий апарат (поставу, ходу) і мають бути узгоджені з темпом, ритмом, характером музичного супроводу. Діти навчаються:

- ритмічно рухатися відповідно до характеру, темпу музики, динаміки, регістру;
- переходити від помірного до швидкого або повільного темпу, відзначати рухами (оплесками, кроками, притупуваннями, присіданнями, змінами рухів чи напрямку ходи) ритмічні малюнки музичного супроводу.

До комплексу музично-ритмічних вправ входить: ходіння, крокування, біг, шиккування, стрибки, присідання, ритміко-гімнастичні вправи, вправи з предметами, розслаблюючі релаксуючі вправи. Вправи з означеного комплексу взаємопов'язані та готують дітей до виконання танцювальних рухів, елементів українських народних танців та танців народів світу. Наприклад:

– ходіння: відбувається спочатку у темпі та ритмі, що задає педагог, потім переходить у самостійне (початок і кінець усіх рухів здійснюється за музичним сигналом, або сигналом, що подає педагог) ритмічне, уповільнене, швидке

маршування, ходіння дрібним, широким кроком, пружинною ходою, із високим підніманням коліна у різних напрямках; чергування маршування з присіданням тощо;

– біг: звичайний легкий, ритмічний, на носках, п'ятках, широким та дрібним кроком (по колу, діагоналі, боком, задом, із зміною темпу та напрямку, галопом, напівбоком) за командою педагога, самостійно змінюючи темп відповідно до звукового сигналу; біг з переходом у крокування (ходіння) і знову на біг;

– стрибки: на обох ногах, на правій, на лівій, на місці;

– ритміко-гімнастичні вправи: вправи для голови (повороти, нахили, обертання ліворуч, праворуч, назад-вперед), рухи руками та плечами (оплески спереду, позаду, над собою), почергові і одночасні піднімання плечей, кисть рук, махи руками, повороти і нахили тулуба (вперед, назад, ліворуч, праворуч), почергове піднімання ніг, махи ногами тощо;

– розслаблюючі, релаксуючі вправи: лежачі на спині дитина має розслабити руки і ноги, здійснювати плавні хаотичні рухи ногами у положенні лежачи.

Необхідно зазначити, що в системі вправ, спрямованих на розвиток мовлення дітей дошкільного віку, використовуються різноманітні рухи без музичного супроводу, а саме:

– рухи корпусу тіла – нахили вперед, в сторони, повороти на 90°, 180°, 360°;

– рухи голови – повороти вправо, вліво, вперед, назад;

– рухи рук – підняття вгору, в сторони, вперед, піднімання і опускання плечей, обертальні рухи кистей рук;

– рухи ніг – згинання та розгинання в колінах, установка ніг на рівні плечей та ін.

Характер цих рухів також різний – від плавних і повільних до уривчастих і різких.

Всі рухи, відібрані для проведення фонетичної ритміки, розглядаються як стимуляція для формування і закріплення вимовних навичок. Рухи, які виконуються на заняттях, заздалегідь не вивчаються. Тому вони повторюються синхронно з педагогом кілька разів (2-5 разів кожне). Після того як діти навчаються правильно повторювати рухи, кількість повторень зменшується. Рух повністю виконує свою функцію лише тоді, коли слово, склад, звук правильно реалізуються в мовленні та після того, як припинився рух. Таким чином, рух в процесі занять фонетичною ритмікою – це засіб для досягнення мети, якою є формування мовлення. Кінцева мета цих занять – фонетично правильно оформлене мовлення без рухів. Наприклад:

«А» – глибокий вдих, плавно розвести руки в сторони долонями уверх одночасно вимовляючи звук «А» (пошепки, тихо, голосно).

«О» – глибокий вдих, розвести руки через сторони уверх і з'єднати їх у кільце над головою. Одночасно промовляючи звук «О».

«У» – глибокий вдих, давлучими рухами витягнути руки вперед, одночасно промовляючи звук «У».

«І» – руки вгору, одночасно промовляючи звук «І».

«Е» – розвести руки вперед – в сторони при одночасному промовлянні звука «Е».

«Я» – звук «І» + «А».

«Ю» – звук «І» + «У».

«Ж» – руки зажаті в кулачки, перехрещені перед груддю. Промовляючи «ж-ж-ж-ж...» здійснювати швидкі, дрібні, дрижачі рухи руками. Повторити руки з розжатими руками.

«С» – підняти руку до рота, зробити з пальців букву С, руку відвести в сторону, вимовляючи «С».

«П» – різкі рухи кулаками вниз (як удари) при одночасному промовлянні «ПА».

«Т» – бити вказівний палець об великий при одночасному промовлянні «ТА».

«К» – різким стільним рухом притиснути до тулуба одночасно правий і лівий лікті, промовляючи «КА».

«Б», «Д» – робити удари долонями вниз, промовляючи «БА», «ДА».

«Г» – зібрати пальці в кулак, випустити вказівний і великий пальці, промовляючи «ГА».

«Ш» – підняти руки вгору і плавно ними похитуючи, опускати руки вниз, промовляючи «Ш».

«Ф» – підняти до рота руки, стиснуті в жменю, швидко і різко розтискати жменю, злегка витягнувши при цьому руки вперед, промовляючи «Ф».

«Х» – піднести долоні до рота, видихнути на них і одночасно промовляти «Х».

«З» – описати в повітрі двома пальцями букву З, одночасно промовляючи «З».

«В» – піднести до рота долоні, потім по черзі відводити плавним рухом то праву, то ліву руку при одночасному промовлянні «В».

«Ц» – підняти вгору два пальці (вказівний і середній), опускаючи різко вниз, промовляючи «Ц».

«Ч» – піднести до рота пальці рук, стислі в щіпку, повертати по черзі кисті то правої, то лівої руки (швидко, різко) при одночасному промовлянні «Ч».

«М» – підняти пальці рук до носа, віднести руку вперед-в сторону м'яким, плавним рухом при одночасному промовлянні «М».

«Н» – підняти пальці рук до грудей, розвести руки в сторони помірно різким рухом при одночасному промовлянні «Н».

«Р» – обертання руками перед грудьми, імітуючи роботу мотору при одночасному промовлянні «Р».

«Пальчики вітаються». З'єднуємо великий палець з усіма іншими по черзі: «Т, Т, Т, Т».

Вправа «Барабан». Діти стоять прямо, руки перед грудьми. Стукають пальчиком про палець уривчасто: «Та, та, та, та», а потім разом: «Та-та-та-та». (Потім додається голосно – тихо).

Вправа «Хмара». Хмара тут (показуємо хмару і вказуємо правою рукою вгору і в бік). Хмара там (лівою рукою вгору і в бік). Хмара, хмара тут і там (показуємо правою і лівою рукою).

Вправа «Горіх». Хом'ячок знайшов горіх (нахил вниз, хватательное рух, випрямлення). Розділив горіх на всіх (ребром правої руки вдаряє по лівій). Дав сусідам – хом'ячкам (простягають руки вперед долонями вгору). І ще залишилося нам (притискають долоні до грудей).

Фонетичні вправи всі діти виконують хором, разом з педагогом – 3 рази вимовляють запропонований матеріал, потім його повторюють 2-3 дитини. Індивідуально першими говорять ті діти, які можуть неправильно вимовити склади, члова, фрази. У разі помилки педагог дає правильний зразок, тобто повторює матеріал сам, вимовляє його разом з дитиною, і, нарешта – звук, склад, слово, фразу дитина повторює самостійно. Потім мовний матеріал знов промовляється хором.

Рухливі музично-ритмічні ігри спрямовані на розвиток у дітей дошкільного віку слухового сприймання, мовлення та сприяють емоційному розслабленню. Основними

компонентами цього комплексу вправ є ігри-імпровізації, ігри-естафети, ігрові постановки казок, ігри з предметами:

– *ігри-імітації* (повторення рухів живих істот, казкових героїв, об'єктів живої природи): «Зайці і лисиці», «Квочка і курчата», «Вовк та козенята» та ін.;

– *ігри з предметами*, допомагають тренувати координацію, швидкість зміни пасивного на активний стан (стан спокою на стан руху), наприклад, гра «Знайди своє місце» (в колоні, в колі, в парах), гра з м'ячем «Печена картопля»; гра з бубном «Швидкий бубон» («Хто швидше вдарить у бубон») та ін.;

– *ігри-естафети* (зі зміною темпу, типу рухів) допомагають тренувати координацію, швидкість зміни пасивного на активний стан, наприклад, ігри «Гуси-лебеді», «Акваріум», «Наввипередки» та ін.;

– ігри-інсценування: «Іди, іди дощику», «Ходить гарбуз по городу», «Подольночка» та ін.

3.6. Кінезіологія

Між розвитком розумових здібностей і фізичним станом здоров'я людини існує тісний зв'язок. Цей факт покладено в основу кінезіології як науки та її різновиду – освітньої кінезіології – це вчення про розвиток розумових здібностей і фізичного здоров'я людини за допомогою певних рухових вправ. Слово «кінезіологія» в перекладі з грецької «кінезіс» – рух і «логос» – слово, мовлення, наука. Кінезіологія належить до здоров'язбережувальних технологій. Її вправи спрямовані на збереження здоров'я дітей, корекцію та профілактику відхилень у їхньому розвитку. Ці вправи дозволяють створити нові нейронні мережі і поліпшити міжпівкульну взаємодію, яка є основою розвитку інтелекту.

Необхідно зазначити, що кінезіологія існує вже двісті років, використовується у всьому світі. Так, кінезіологічними вправами користувалися Аристотель і Гіппократ. Своєю молодістю і красою Клеопатра також була зобов'язана кінезіології. Міжпівкульна взаємодія має можливість розвитку за допомогою комплексу спеціальних кінезіологічних вправ. Ураховуючи функціональну спеціалізацію півкуль (права – гуманітарна, образна, творча – відповідає за тіло, координацію рухів, просторове і кінестетичне сприйняття; ліва – математична, знакова, мовленнєва, логічна, аналітична – відповідає за сприйняття слухової інформації, постановку мети і побудову програм), а також роль спільної діяльності в здійсненні вищих психічних функцій, можна вважати, що порушення міжпівкульної передачі інформації спотворює пізнавальну діяльність дітей. Для того щоб творчо осмислити будь-яку проблему, необхідні обидві півкулі та взаємодія й синхронізація між ними. Кожна з них є не дзеркальним відображенням іншої, а необхідним доповненням.

Отже, до кінезіологічних методик стародавності можна віднести:

– древньокитайську філософську систему Конфуція (близько 2700 р. до н.е.) – це система певного руху тіл для укріплення здоров'я та розвитку мозку.

– древньоіндійську йогу в якій певними вправами досягався розвиток вищих психофізичних можливостей.

– кінезіотерапію Гіпократа (близько 480 р. до н.е.) – це система вправ яка підтримує мозок в активному стані на протязі всього життя.

– засновниками освітньої кінезіології є американські вчені Пол та Гейл Деннісоны, які в 1970-80-х роках розробили концепцію освітньої кінезіології та системну програму «Гімнастика мозку».

Відомо, що старіння організму починається зі старіння мозку. Підтримуючи мозок у стані молодості, ми не даємо змоги старіти всьому тілу. Фундаментальні роботи В. Бехтерева, А. Лурія, Б. Анохіна, І. Сеченова довели вплив маніпуляції рук на функції вищої нервової діяльності та розвиток мовлення. Загальновідомо, що будь-які дії рук або ніг спочатку імпульсами проходять через мозок. Саме такий зв'язок головного мозку і дій узяли за основу засновники цієї науки. Вони стверджують, що обидві півкулі головного мозку можуть ефективно розвиватися через спеціальні дії – кінезіологічні вправи.

Отже, розвиток інтелекту безпосередньо залежить від сформованості півкуль головного мозку та їхньої взаємодії. Зважаючи на це, дуже важливо застосовувати на практиці цю інноваційну технологію, що зробить доступною тренування «мозку» у дітей дошкільного віку. Саме кінезіологічні вправи покращують розумову діяльність, синхронізують роботу півкуль, сприяють поліпшенню запам'ятовування, підвищують стійкість уваги, полегшують процес письма. Кінезіологічні вправи вдосконалюють механізми адаптації дитячого організму до зовнішнього середовища, знижують захворюваність і роблять життя дитини безпечнішим завдяки таким якостям, як спритність, сила, гнучкість; готують дитину до школи, поступово привчають її витримувати навантаження, проявляти волю тощо.

Кінезіологічні вправи можна проводити як динамічні паузи та як частину заняття для дітей дошкільного віку. Час проведення – 3-5 хвилин, у цілому це може становити до 25-30 хвилин на день. Діти мають точно виконувати рухи і прийоми. Вправи проводять у доброзичливій обстановці стоячи або сидячи за столом.

Для поступового ускладнення вправ можна використовувати:

- прискорення темпу виконання;
- виконання з легко прикушеним язиком і заплющеними очима;
- долучення рухів очей і мовлення до рухів рук;
- долучення дихальних вправ і методу візуалізації.

Хотілося б звернути увагу ще на кілька важливих моментів у проведенні кінезіологічних вправ, а саме:

— під час занять проводити такі вправи можна тільки в тому випадку, якщо йде стандартне навчання. Творчу діяльність переривати кінезіологічними вправами недоцільно;

— якщо ж діти мають інтенсивне розумове навантаження, то комплекс вправ краще проводити перед заняттям;

— кінезіологічні вправи дають як негайний, так і кумулятивний, тобто накопичувальний ефект;

— під впливом кінезіологічних тренувань в організмі відбуваються позитивні структурні зміни. У разі більш інтенсивного навантаження — значні зміни.

У своїй роботі з дітьми ми використовуємо:

- *вправи для найменших початківців: «Ліхтарики-зірочки», «Кільця»;*
- *вправи для старших дошкільників: «Кулак-ребро-долоня», «Лезгинка», «Змійка», «Вуха-ніс», «Велосипед», «Поплескали-погладили», «Горизонтальні вісімки», «Дзеркальне малювання» та ін. Приклади вправ див. Додаток 4.*

Однак необхідно зазначити, що до комплексу кінезіологічних вправ включають:

— вправи на розтягування м'язів, які нормалізують гіпертонус (м'язове напруження) та гіпотонус (неконтрольовану м'язову млявість): «Дерево», «Зірви яблука», «Вогонь-лід»;

— дихальні вправи, які покращують ритміку організму, розвивають самоконтроль над тілом: «Насос» (на видиху промовляти «с-с- с...»), «Змія» («ш-ш-ші...»), «Бджілка» («ж-ж...»), «Співаночки» (на видиху співати голосні звуки), «Великий палець – мізинчик», «Задути свічку», «Хмара дихання», «Плавець»;

— вправи для очей розвивають міжпівкульну взаємодію, підвищують енергію організму: «Око-мандрівник», «Горизонтальна вісімка», «Намалюй очима малюнок» (яблучко, сонечко, цифри 0-9);

— рухові вправи для тіла на розвиток міжпівкульної взаємодії, зняття мимовільних, ненавмисних рухів й м'язових затисків: «Замок», «Вухо-ніс», Вправа «Кулак – ребро – долоня», «Симетричне (дзеркальне) малювання», «Веселі олівці», «Перехресні кроки», «Незвичайне крокування»;

— вправи для розвитку дрібної моторики тест «Руки» (за М. Безруких, С. Єфімовою), вправи «Чарівний мішечок», «Пальчики пустують». Самомасаж рук – вправа «Ковпак мудреця»;

— вправи на релаксацію для рук («Кулачки», «Олені»), плечового пояса, ший («Робот», «Цікава Варвара»), ніг («Загоряємо»), живота («Кулька»), спини («Штанга»), обличчя («Трубочка», «Тиночок», «Надуті щічки», «Сердитий лобик»). Вправи на релаксацію в положенні лежачи на спині («Тримаємо ногами або руками небо», «Мерехтлива зірка»). Виконуються під звуки приємної музики, спів птахів, шум водоспаду.

Віршована форма ігор сприяє розвитку ритму, акцентованого слова, що важливо для даної групи дітей, у яких порушено ритм і зміщено акцент.

Отже, застосування кінезіологічних вправ сприяє:

- розвитку міжпівкульної взаємодії;
- синхронізації роботи півкуль;
- розвитку дрібної моторики;
- розвитку пам'яті, уваги, мислення, мовлення;
- розвитку творчої уяви й цілісному сприйманню, підвищенню показників рухової пам'яті.

Завдяки систематичному втіленню методів кінезіології підвищиться якість освітнього процесу.

3.7. Технологія «Художнє слово і дитяче мовлення» (Н. Гавриш)

Найважливішими джерелами розвитку дитячого мовлення є художня література та усна народна творчість, величезна сила впливу яких традиційно використовувалася у вітчизняній та зарубіжній педагогіці як могутній чинник виховання та освіти підростаючого покоління. Виховна і художня цінність цього виду мистецтва обумовлена специфікою засобів втілення в ньому художнього образу, насамперед, мовних засобів виразності, адже мова художнього твору є найкращою, найвищою формою літературної мови, яку діти прагнуть наслідувати.

Життєдайним джерелом розвитку художньої літератури є усна народна творчість. Класичний зразок фольклору – казка – стародавній жанр усної народної творчості. В казці закладено величезний естетичний потенціал, який проявляється в яскравому, романтичному зображенні казкового світу, в ідеалізації позитивних героїв, повчальності. Колоритна, яскрава мова казок захоплює, викликає в уяві чудові образи, пробуджує фантазію.

Повною мірою особливості українського фольклору виявляються і в малих фольклорних жанрах – прислів'ях, приказках, загадках, гуморесках. Прості, невеличкі

за обсягом, вони дивують оригінальною будовою, широким використанням виразних мовних засобів. Усе в них виважено, доцільно, кожне слово на своєму місці. Наприклад, загадка – поетична формула, яку характеризують високий ступінь метафоричності, ритмічна домірність, одухотворення, уособлення неживого світу. Все це надає загадці особливої поетичності.

До малих фольклорних жанрів, окрім вищезгаданих, належать байки, колісанки, забавлянки, жарти, ігри з текстами, скоромовки тощо. Їх художня форма поєднується з глибокою узагальнюючою думкою. Це дозволяє використовувати фольклорні жанри як важливий засіб виховання мовленнєвої культури дітей.

Літературний або фольклорний твір подається дитині в єдності змісту та художньої форми. Але сприйняття його буде повноцінним тільки за умови, якщо дитина до цього підготовлена. А для цього необхідно звернути увагу дітей не тільки на зміст, а й на виразність мовних засобів казки, оповідання, вірша та інших творів художньої літератури, тобто залучити дитину до художньо-мовленнєвої діяльності.

Аналізуючи літературний твір у єдності його змісту та художньої форми, а також активно засвоюючи засоби художньої виразності, діти навчаються передавати в образному слові певний зміст, самостійно складати невеличкі твори.

Під словесною творчістю розуміють діяльність дітей, що виникає під впливом творів мистецтва та вражень від навколишнього життя, і виражається в створенні усних творів – оповідань, казок, віршів тощо. Взаємозв'язок між сприйняттям художньої літератури та словесною творчістю існує на основі розвитку в дітей поетичного слуху. Під цим поняттям розуміємо здатність відчувати виразні засоби художнього мовлення та певною мірою усвідомлювати їх. А також уміння розпізнавати жанри, розуміти їх особливості, усвідомлювати зв'язок компонентів художньої форми зі змістом літературного твору. Розвиток поетичного слуху – важливий чинник формування культури мовлення.

Розвиток образного мовлення дітей буде ефективним лише в процесі сприймання ними художнього слова та самостійного складання зв'язних висловлювань. Мовлення дошкільнят стає образним, щирим та живим, якщо у них виховується інтерес до мовного багатства, розвивається вміння вживати в своєму мовленні різноманітні виразні засоби.

«Слухаємо казку» (або «Кольорова казка). Цей вид занять складається з двох частин:

- *перша* – організація умов для сприймання дітьми казкового твору;
- *друга* – бесіда та і розповідь за казкою.

Необхідно зазначити, що чим молодші діти, тим більш діяльним, наочним мусить бути сприйняття казки. Поступово ми привчаємо дітей сприймати казку на слух, але успіх заняття також залежить від яскравої захоплюючої атмосфери. Так, розповідь казки випереджається ігровою ситуацією, демонстрацією іграшок, речей, пов'язаних з казкою або просто зацікавленням, захоченням: «Зараз я розповім вам дуже цікаву історію про...», «Хочете послухати?». Перед розповіддю або читанням казки педагог спрямовує зусилля на систематизацію літературних знань дітей. Це може бути коротенька літературна вікторина чи вступна бесіда. Важливе місце на занятті відводиться роботі над мовленням. Збагачення словника відбувається через ізолювання, виключення з тексту, пояснення малознайомих складних для усвідомлення слів і словосполучень за допомогою прийому синонімічної заміни, лексичних вправ у процесі роботи над текстом.

Внаслідок спеціального навчання діти починають відчувати образність і красу художнього слова, знаходити у тексті, пояснювати значення, доцільно використовувати яскраві вирази в самостійних висловлюваннях.

Розвиток зв'язності висловлювань відбувається завдяки використанню спеціальних запитань, які педагог починає спонуканням «Розкажи, чому...», «Поясни, як сталося, що...». Щоб відповісти на запитання, дитина мусить відтворити послідовно цілий епізод казки, інколи за допомогою педагога. Наприклад: «Розкажіть, як ведмежатка ділили сир». Педагог допомагає побудувати послідовну відповідь: «Спочатку вони... що?... А потім?... Ось так і...». У ході обговорення казки педагог ставить запитання аналітичного характеру, наприклад: «Поясніть, як ви зрозуміли, що лисиця хитра та лукава». Відповідь також потребує виразного розгорнутого висловлювання з використанням переконливих аргументів.

Необхідно зазначити, що доцільним є використання на занятті прислів'їв, приказок, фразеологізмів, щоб, з одного боку, допомогти дітям глибше усвідомити ідею казки, а з іншого, показати, як найбільш вдало, точно і коротко можна висловити головну думку твору, які влучні, образні народні вислови.

Під час слухання казки педагог поступово формує початкові літературознавчі уявлення дітей: про жанрові особливості казки (неймовірні чарівні події, магичні речі, чарівники, персоніфікований тваринний і рослинний світ, специфічні казкові висловлювання). Звертаючи увагу дітей на особливості побудови і літературної форми казки, педагог пов'язує ці знання із самостійною творчою діяльністю: «Ось і ви, коли складатимете свою казку, теж придумайте казковий зачин, кінцівку, свої чарівні пригоди, щоб казка вийшла цікавою».

Глибше зрозуміти, краще запам'ятати казку допомагає використання методу моделювання, різні види якого підходять для дітей будь-якого віку, модель кольорова, модель за розміром, за формою, зображувальна модель. Моделювання казки часто переростає в дуже цікаву гру, в якій проживання казкових дій відбувається у внутрішньому плані.

Почуття, переживання, викликані казковими образами, діти висловлюють, проявляють у творчій грі, театралізаціях, малюванні за мотивами казкового сюжету або в інших видах продуктивної діяльності.

Серія занять «Чарівна музика слова». Якщо звернутися до традиційної методики ознайомлення дошкільників з художньою літературою, то одним з обов'язкових видів літературних занять вважається заучування напам'ять віршів. Однак сприйняття і художній аналіз поезій як важливий компонент естетичного виховання і літературно-мовленнєвого розвитку дитини має займати значне місце в роботі з малюками. Мета цих занять – виховання художньо-естетичного сприйняття образної сутності, мелодійності, ритму, краси поетичного слова, відчуття виразності мовних засобів, що надають особливої яскравої наочності картинам вірша.

Особливу увагу педагог має приділяти ліричній атмосфері заняття. Такі заняття поєднують музику, живопис, літературу. Центральною ланкою цього поєднання є мистецтво слова. Тому бажано, щоб поетичні образи віршованого тексту знайшли своєрідне відображення в репродукціях картин, слуханні музичних творів, дитячих малюнках.

Величезне значення має правильно організована робота з розвитку мовлення, а саме: художній аналіз образної будови віршованого тексту через конкретні запитання, що виявляють ступінь усвідомлення значення виразних мовних засобів, добір порівнянь, уточнень, побудова синонімічних рядів, пошук антонімічних пар тощо.

Виконання творчих завдань ліричного напрямку, розігрування психологічних емоційно яскравих етюдів, добір ілюстрацій, малювання за темою, творча розповідь – все це допоможе дітям глибше відчувати ідею і характер вірша, забезпечить особливе емоційне піднесення, приверне увагу дітей до високої поезії.

Приклади занять див. Додаток 5.

Одним із варіантів занять з використанням поетичних творів можуть бути заняття *«Слухаю, уявляю, малюю» з використання поетичних творів* для старшого дошкільного віку. Педагог намагається організувати роботу з розвитку мовлення так, щоб допомогти дітям через сприймання виразних мовних образів вірша відчувати, відтворити яскраву мальовничу картину природи. Більш виразно передати слово допоможе малюнок. Через малюнок дитина здатна глибше відчувати образність художнього слова, а в цілому цей вид роботи сприяє розвитку поетичного слуху, естетичного смаку дошкільнят.

Методика така: спочатку педагог заохочує дітей послухати вірш, обговорює його образний зміст, разом з малюками милується красою слова, пропонує намалювати те, що діти уявили собі під час слухання. На перших етапах навчання педагог радить, що можна відобразити в малюнку, потім малюки самі знаходять відповідні засоби вираження своїх почуттів, уявлень, емоційного стану.

Використання віршів-забавлянок у роботі з розвитку мовлення дітей дошкільного віку. Жартівливі вірші, вірші-роздуми допомагають розвинути виразність, точність, влучність мовлення дітей, а також сприяють становленню поетичного смаку, виховують інтерес до краси художнього слова. Художньо-образна поетична форма цих віршів спонукає дитину до усвідомлення інтелектуального, логічного завдання через осмислення значення мовних образів. Завдяки жартівливій цікавій ситуації діти сприймають їх залюбки, весело, як гру, поетичні жарти. Ці фрагменти чудово піднімають настрій і є пропедевтикою сприймання та усвідомлення дітьми народної сміхової культури.

Поради щодо організації полягають у тому, що для використання цих поезій необхідна доброзичлива, приємна атмосфера в групі, педагог, підтримуючи гарний настрій дітей, демонструє їм багаті можливості культурного прояву веселого настрою, зацікавлює логічними завданнями, заохочує до активної розмови. Малюків знайомлять з оповіданнями про світ природи (ліричні пейзажні описи та цікаві історії про тварин, природні явища), світ людських стосунків, справ, інтересів.

Оповідання найчастіше стимулює початок чи хід відвертої розмови на будь яку тему. Важливо допомогти дітям відчувати реальність подій, що відрізняє оповідання від казки, реальність мовного матеріалу тексту оповідання, допомогти зв'язати нові знання з власним досвідом дитини. Доцільно використовувати різноманітну наочність, а саме: репродукції картин, речі, фотокартки, дитячі малюнки, поробки, ілюстрації.

Педагог звертається до особистого досвіду дітей. Намагається з'ясувати, що знають діти з приводу теми оповідання.

Оживити хід заняття допоможуть різноманітні творчі завдання та вправи:

- словесне малювання окремих епізодів чи картин природи;
- вправи типу «Уяви, що ти опинився...», «А в мене, в тебе, в нас...» (аналогії з особистим досвідом), «Заплющ очі та уяви собі, який має вигляд»;
- лексичні вправи на добір означень, порівнянь до заданого слова, пояснення значення метафоричних, фразеологічних висловлювань;

– полілоги – проблемні бесіди, зміст яких – спільний пошук відповіді на хвилююче запитання. Наприклад: «Усі знають, як неприємно бути покараним. Чи можна вважати покарання доброю дією? Як на вашу думку?». Наприклад, цей полілог може випереджувати читання оповідання В. Осієвої «Чарівне слово». Методика проведення цих занять потребує не тільки збагачення знань на вербальному рівні, а й практичних дій, вправ, створення спеціальних проблемних ситуацій, а також дій позитивної перспективи, пов'язаних з темою твору, який читають дітям.

Мовотворчі літературні ігри «Казки-розповіданки». Ця форма використання літературних творів сприяє розвитку мовотворчих здібностей. Педагог, враховуючи наявність елементарних літературних уявлень та мовленнєвий досвід дітей, пропонує їм скласти казку за віршем або оповіданням з використанням опорних слів тощо. Психологи і педагоги стверджують: у дошкільнят величезний творчий природний потенціал, який з різних причин не завжди повністю реалізується. Тому дуже важливо створи таку ситуацію, яка сприяла б бурхливому сплеску дитячої фантазії, атмосфері творчого натхнення, зацікавити дітей можливістю створити свою історію.

Що для цього потрібно? Насамперед, зацікавленість педагога, доброзичливість, віра у творчі здібності дітей. По-друге – правильно вибрана тема майбутнього твору. Вона має підштовхувати дитину до розвитку сюжету, мати багатоваріантні припущення. Чудовим стимулюючим фактором для творчої розповіді є використання невеличких римованих історій. З одного боку, поезія будить уяву, з другого, в таких історіях багато недоказаного, що дитина може домислити. Творча розповідь за мотивами знайомих казок, оповідань – це теж гарний стимул розвитку мовотворчих здібностей дитини, поява яскравих уявлень народжують нові образи, дитина проявляє цілком природні бажання «пограти з героями улюбленого твору на вербальному рівні.

Мовотворча діяльність дітей може доповнюватися малюванням за темою твору чи режисерською або авторською грою з іграшками.

Однак, успіх творчої розповіді також залежить від грамотного методичною керівництва дитячими розповідями. Педагог при необхідності може допомогти дитині побудувати розповідь, використовуючи структурно-логічну схему (методика Л. Шадріної): «Жили-були собі... Одного разу... Раптом... Та ось тоді... І стали вони...».

Гарним стимулом при складанні дитиною самостійного твору може бути сумісне мовлення (педагог починає, а дитина продовжує речення). Цей прийом доцільно використовувати коли у дітей нерозвинена навичка побудови зв'язного висловлювання. Ефективні прийоми – підказки, спонукування, доповнення. Сам педагог повинен мати в запасі кілька готових можливих варіантів розвитку сюжету, щоб підтримати дитину в складний момент. Попередня лексико-граматична робота за темою чи за текстом допоможе активізувати необхідний словниковий запас.

«Творча розповідь за мотивами знайомих казок». Літературні ігри цього типу можуть бути складовою частиною занять з художньої літератури, а можуть проводитись окремо, як мовленнєві заняття на літературному матеріалі.

«Творча розповідь за темою, запропонованою педагогом». Першу частину заняття педагог організовує так, щоб допомогти дітям, використовуючи свій особистий досвід, відірватися від типових явищ, поринути у світ мрій і фантазій. Спочатку педагог розглядає реальні типи, образи, наприклад, кози і окремо образ літака. Коли діти пригадають усе, що вони знають про реальні можливості речей, педагог пропонує незвичайну ситуацію – «Коза у літаку». Разом з дітьми обговорює її: «Чому коза могла опинитися в літаку? Куди вона летіла? Чий і який був літак? Що

могло трапитися під час подорожі». В обговоренні беруть участь усі бажаючі, висловлюючи свої пропозиції щодо продовження сюжету, потім вибирається найкращий варіант. Так поступово діти складають колективну історію, далі кожен може проілюструвати казку, домислити остаточно свій варіант, розповісти його товаришам, педагогу, батькам.

Ознайомлення дітей з малими фольклорними формами, жанрами. У процесі роботи з художньою літературою педагог використовує малі фольклорні жанри: прислів'я, приказки, примовлянки, фразеологізми, загадки тощо. Частіше їх добирають за тематичним принципом для найбільш вдалої характеристики образів героїв, точного висловлення головної думки твору.

Крім такого фрагментарного використання фольклорних творів можна запропонувати спеціальні заняття з ознайомлення із фольклорною спадщиною і, зокрема, малими її формами: прислів'ями, приказками, загадками, колисковими, забавлянками, скоромовками.

На занятті використовують різноманітні методичні прийоми: художній аналіз словосполучень, текстів, лексичні вправи на матеріалі загадок, пояснення значення та етимології образних висловів, творчі розповіді за прислів'ями, скоромовками, театралізовані ігри тощо. Малюкам потрібно показати яскравість, точність, влучність фольклору, вчити виділяти в тексті засоби художньої виразності (епітети, порівняння, іронію), доцільно використовувати їх у власних висловлюваннях.

Необхідно зазначити, що зміст і методика проведення цього виду занять у різних вікових групах відрізняється не тільки різноманітністю жанрів, добром методичних прийомів, а й завданнями, які ставить педагог, складністю фольклорних текстів. Так, для дітей п'ятого року життя, крім репродуктивних, педагог використовує творчі завдання, підводить дітей до елементарного усвідомлення художньої форми фольклорних творів. Поряд з описовими використовують загадки, побудовані на порівнянні, запереченні, зіставленні. Дітей тренують у самостійному доборі засобів художньої виразності. Вводять нові фольклорні жанри: скоромовки, примовки, жарти, прислів'я.

Для дітей старшого дошкільного віку ця робота продовжується. Дітей знайомлять з жанровими особливостями чистомовок, метафоричних загадок, фразеологізмів, прислів'їв, забавлянок. Вчать усвідомлювати образну будову народної мови, переносити набуті знання і навички в самостійні висловлювання.

3.8. Нетрадиційні підходи до розучування віршів

Мнемотехніка – система різних прийомів, що полегшують запам'ятовування і збільшують об'єм пам'яті завдяки додатковим асоціаціям, організації освітнього процесу у вигляді гри. Мнемотехнічні прийоми працюють шляхом переходу інформації в образи. Образи бувають слухові, зорові і графічні.

Отже, *мнемотехніка допомагає розвивати:*

- асоціативне мислення;
- зорову і слухову пам'ять;
- зорову і слухову увагу;
- уяву.

Враховуючи вищезазначене, *завдання мнемотехніки:*

- удосконалювати зорове і слухове сприймання;
- формувати у дітей навички запам'ятовування;
- вчити дітей управляти своєю увагою, зробити її «слухняною»;

- стимулювати інтелектуальний розвиток дитини;
- вчити запам'ятовувати будь-яку інформацію.

Однак необхідно пам'ятати, що, прийоми мнемотехніки освоюються поступово. Так, спочатку розучуються прості мнемонічні прийоми, потім переходять до складних вправ. Зазначене працює за такою схемою:

- дітям показують мнемоквадрати, які представляють собою нескладне зображення. Кожне зображення позначає слово, словосполучення або ж нескладне коротке речення;
- далі, діти освоюють мнемодоріжки, це колаж, що складається з чотирьох нескладних зображень. Діти вчать скласти історії, спираючись на нього;
- мнемотаблиці є важливими складовими образної візуальної інформації.

Необхідно зазначити, що мнемотаблиці особливо ефективні при розучуванні віршів, приказок, прислів'їв, відгадуванні загадок.

Алгоритм роботи з мнемотаблицею:

1. Педагог виразно читає вірш.
2. Педагог повідомляє, що цей вірш діти будуть вчити на пам'ять. Потім ще раз читає вірш з опорою на мнемотаблицю.
3. Педагог задає питання за змістом вірша, допомагаючи дітям засвоїти основну думку.
4. Уважне розглядання таблиці і розбір картинок, які на ній зображені, багаторазове промовляння назв картинок.
5. Педагог виявляє, які слова незрозумілі дітям, пояснює їхнє значення в доступній формі.
6. Читання педагогом вірша, показ відповідної до тексту картинки. Повторити кілька разів.
7. Педагог читає окремо кожен рядок вірша. Діти повторюють його з опорою на мнемотаблицю.
8. Діти розповідають вірш з опорою на мнемотаблицю.
9. Діти розповідають вірш без опори на мнемотаблицю, пригадуючи послідовність картинок.

Приклади завдань див. Додаток 6.

Розкажи вірші руками. Для дітей дошкільного віку дуже важливо задіювати усі види відчуттів: зорових, слухових, тактильних, кінестетичних (рухових). Ритмічні рухи – це не тільки засіб для розвантаження мозкової діяльності, але й дієва допомога при запам'ятовуванні, засвоєнні матеріалу. Наприклад, ми з вами будемо зображувати слова.

Для того щоб яскраво уявити те, про що розповідається, деякі слова (героїв, дії) можна зобразити за допомогою жестів. Однак, необхідно пам'ятати, що не треба показувати всі слова вірша, тільки основні, які будуть опорними, щоб не вийшло на зразок сурдоперекладу.

Алгоритм роботи над розучуванням вірша за допомогою рухів.

1. Читання вірша педагогом (бажано напам'ять). Діти слухають.
2. Читання з доповненням. Дитина дочитує останнє слово, яке повторюється.
3. Пояснення слів.
4. Вивчення вірша напам'ять за допомогою рухів.
5. Читання вірша педагогом і дитиною з одночасним показом рухів.
6. Читання дитиною вірша напам'ять разом з дорослим, який виконує рухи, що допомагають пригадати потрібні слова.
7. Читання дитиною вірша напам'ять. Педагог допомагає лише тоді, коли дитина щось забула.
8. Читання вірша напам'ять без допомоги педагога.

Наприклад:

Текст вірша	Рухи
На городі цап, цап,	Два вказівні пальці кожної руки приставити до голови
Капусточку хап, хап,	Руки щось хапають та відривають
Бородою трусь, трусь,	Голову повернути праворуч, ліворуч, витягуючи вперед підборіддя
Капусточку хрусь, хрусь,	Стиснутими в кулаки руками виконувати рухи, що нагадують викручування білизни
Ратичками туп, туп,	Кулаками або пальцями легенько постукати по столу
Капусточку хруп, хруп.	Стиснутими в кулаки руками виконувати рухи, які нагадують викручування білизни
А за цапом дід, дід,	Нахилитися вперед, одну руку закласти за спину, іншу – вперед, нібито спираючись на палицю
Цап як скоче: брик, брик,	Руки по черзі підкидаються до гори
На все село крик, крик. На синяки дме, дме,	Руки розкинуті в різні сторони, дмухати на руку
Кричить: «Ме, ме...»	Куточки губ опущено, сумний вираз обличчя
А за ним Рябко: «Гав, гав... Оце тобі, щоб не крав».	Руки рукою, які нагадують собаку, що гавкає, рухи вказівним пальцем, ніби погрожуючи

У такий спосіб можна розучити різноманітні вірші, особливо ті, які насичені дієсловами. Приклади такого розучування представлені в Додатку 6.

Вчимо вірші за малюнками. Цей спосіб менш зручний. Тому що потребує наявності готових малюнків. Але гарні ілюстрації роблять зміст вірша дуже наочним. Цим способом найбільш ефективно розучувати вірші, в яких є один або два герої чи предмети.

Алгоритм роботи над розучуванням вірша за малюнками:

1. Педагог читає вірш і показує малюнки із зображенням дійових осіб.
2. Педагог розповідає вірш разом з дитиною, звертаючись до опорних малюнків.
3. Читання вірша з доповненням (педагог починає рядок, а дитина дочитує до кінця).
4. Читання вірша на пам'ять за опорними малюнками і без них.

Театральний. Особливо швидко допомагають запам'ятати віршований текст різні види «театрів» з їх атрибутикою. Так, пальчиковий театр, театр рукавичок та ляльок допоможе запам'ятати практично будь-який вірш.

Дітям 5-го року життя цікавою буде сценка, представлена в настільному театрі ляльок або театр рукавичок. А також можна розігравати вірші і в пальчиковому, і в театрі рукавичок, і в особах.

Дітям 6-го року життя можна запропонувати самим вибрати вид театру, включаючи і «театр перед мікрофоном». При цьому доведеться поступово вивчити вірш: спочатку діалог персонажів, а потім і слова автора.

Вивчення віршів за допомогою розфарбовування. Для цього потрібна заготовка, зроблена власноруч, або книжка-замальовка. Звичайно, далеко не всі вірші можна розучити за допомогою такого прийому. Здебільшого це вірші з одним героєм чи предметом.

Алгоритм роботи над розучуванням вірша за допомогою розфарбовування.

1. Читання вірша педагогом.
2. Читання вірша педагогом, звертаючи увагу на заготовку-замальовку.
3. Одночасне читання вірша педагогом і розфарбовування дитиною.
4. Читання з доповненням (педагог читає почато речення, а дитина продовжує, спираючись на розфарбовку).
5. Читання вірша дитиною, показуючи розфарбовку.

Наприклад, К. Перелісна «Котик».

Не тягни kota за вуса

Котик сердиться і вкусить

І за лапки не хапай,

Бо подряпа, так і знай.

Вивчення віршів «ланцюжком» (за словами і рядками). Діти збираються в коло, педагог читає вірш і «роздає» (в усній формі) кожному по одному слову чи рядку зі словами: «Запам'ятай, повтори і доторкнися рукою до сусіда, той скаже своє слово чи рядок і доторкнеться до наступного і так до кінця». Однак, «роздаючи» рядки, необхідно враховувати індивідуальні особливості кожної дитини, а саме: давати дітям з хорошою пам'яттю цілі рядки, з гіршою – окремі слова.

Необхідно зазначити, що таким способом доцільно вивчати лічилки, мирилки, заклички.

Акровірші. Доцільно акровірші вивчати з дітьми старшого дошкільного віку. Акровірш (від. грець. «край» і «рядок») – це вірш, написаний так, що початкові букви рядків, прочитані зверху в низ, утворюють слово, чи навіть словосполучення.

Здебільшого, акровірші вивчаються невеликі за розміром, які складаються із 3-5 рядків. Для дітей, які ще не вміють читати, пропонується картинка, яка зображає слова, що складається з перших літер кожного рядка.

Нижче, приведено приклади акровіршів.

Хвалить його кожен,
Любить його кожен.
І дня ми прожити
Без нього не можемо.

Ми червоні, невеличкі,
А ростемо в полі,
Квітуємо доволі.

3.9. Сторітелінг

Storytelling (storytelling) – мистецтво складання і розповідання захопливих історій. Як формат навчання у закладі освіти має величезну практичну користь, а саме: легке засвоєння матеріалу, розвиток уяви, подолання страху публічного виступу, налагодження стосунків з іншими дітьми, самопізнання.

Технологію розробив та успішно апробував голова міжнародної компанії Armstrong International Девід Армстронг. Він помітив, що люди краще сприймають розповіді з життя. Оскільки вони цікавіші, ніж логічні аргументи й сухі міркування, а тому здатні викликати у слухача довіру й мотивувати до певних дій.

Сторітелінг дає змогу цікаво подати якийсь науковий факт, перетворити енциклопедичний нудний виклад на захопливу пригоду. Якщо скласти розповідь правильно, слухачі уважно слухатимуть до кінця і вже пізніше зрозуміють, чого навчила їх історія. Однак, навчання розповіді перетворюється на сторітелінг тільки тоді, коли до переказу фактів додають емоційне забарвлення – зміну інтонації голосу, міміки, жестів, «нотку трагізму» тощо.

Види педагогічного сторітелінгу:

– *класичний (пасивний)* – історію розповідає педагог, діти тільки слухають і сприймають інформацію (за створення історії та її розповідь відповідає педагог) – оптимально підходить для початку вивчення нової теми. У формі розповіді можна подати нові правила, теорії, закони тощо;

– *активний* – педагог задає основу події, формує її проблеми, цілі і завдання. Діти стрімко залучаються до процесу складання історій (допомагають педагогу). Чудовий варіант для закріплення знань. Діти створюють історії самостійно, а завдання педагога – направляти їх вірним шляхом;

– *цифровий* – педагог доповнює розповідь візуальними компонентами – картинками, презентаціями, відео, скрайбінгом, інфографікою.

Отже, вибір варіанту залежить від заняття, теми заняття, а також від особистих побажань педагога.

Алгоритм створення історії:

- визначити тему та мету заняття;
- розробити детально сюжет та визначити основні події оповіді;

- вибрати головного героя (його ім'я, характер, зовнішність тощо);
- вигадати інтригу (чим більш несподіваною вона буде, тим краще). На цьому етапі вже можна скласти перший варіант історії. Додати метафори.

Варіанти сюжетів:

- *класичний* (структура: головний герой – мета – перепони на шляху до мети – подолання проблеми – результат; підходить для мотивації, пояснення процесів або явищ, вибору шляхів розв'язання певних проблем чи завдань);
- *боротьба з монстром* (структура: головний герой – мета – зустріч з дуже сильним монстром – боротьба та перемога – досягнення мети; підходить як мотивація для навчання);
- *історія Попелюшки* (структура: герой – незвична ситуація – поява проблем (або ворогів) – втручання чарівного помічника – щасливе вирішення ситуації; підходить для мотиваційних промов, пояснення або порівняння процесів та явищ, опису еволюційних змін в певних сферах життя, вибору виду вирішення завдань);
- *день байбака* (структура: герой – мета – дії героя та повернення до початкової точки – вибір правильної стратегії дій – досягнення мети; підходить для проведення роботи над помилками);
- *квест* (структура: герой – мета – зміна кількох локацій та вирішення в кожній з них певних завдань – почергове досягнення міні-результатів – тріумф; підходить для моделювання проблемних ситуацій, вирішення аналітичних завдань, закріплення набутих навичок та вмінь).

Необхідно зазначити, що будь-яка історія має обов'язкові основні складові:

- експозиція – придумайте персонажа та його найближче оточення;
- зав'язка – опишіть, що з ним сталося;
- розвиток подій – продумайте усі події, визначте, які емоції мають у цей час відчувати слухачі, розкажіть як змінювався персонаж у ході подій;
- кульмінація – повідомте, яка подія стала «вирішальною» для персонажа;
- розв'язка – розкажіть, чим усе завершилося, як змінився персонаж, що він зрозумів;
- висновок – натякніть, чому нас учить ця історія.

Зміст історії може бути цікавим, але якщо оповідач говорить монотонно та не доносить свої почуття до слухачів, вони нудьгуватимуть. У сторітелінгу важлива харизматичність оповідача. Він має володіти навичками акторської майстерності, а саме: вміти перевтілюватися, імпровізувати, інтонувати мовлення тощо. Історія має бути цікавою самому оповідачеві, тоді в неї повірять слухачі.

Розповісти хорошу історію – це означає розповісти її так, аби діти «побачили» події, прожили всі пригоди разом із персонажами та наприкінці порадили чи посумували за них.

Сюжет, який розповідає педагог, слід розвивати за підготовленим планом. Проте для створення захопливої розповіді самої структури замало. Важливо правильно пов'язати всі її елементи в єдиний твір. Стиль і тон сторітелінгу – те, що впливає на сприйняття історії.

Щоб сюжет захопив дітей, у ньому обов'язково мають бути представлені базові структурні компоненти.

Так, починаємо, як правило, з прив'язки до місця події (де розпочалася історія – реальна, казкова, фантазійна тощо).

Далі мають виникнути особливі обставини (хтось зник, зіпсувалися погодні умови, комусь (тваринам, рослинам, казковим персонажам та ін.) потрібна допомога.

Щоб розв'язати проблему, персонаж залишає домівку й вирушає назустріч пригодам. Ці пригоди обов'язково завершуються його перемогою та щасливим поверненням додому.

І насамкінець – мораль історії (старших дошкільнят можна залучити до формулювання висновку).

Зауважмо: деякі структурні компоненти сторітелінгу можна об'єднувати залежно від сюжету оповіді.

На початковому етапі, як педагогу, так надалі й дітям, найдоцільніше використовувати адаптований (скорочений) варіант відомих карток Володимира Проппа. Навчаючись за цими картками розповідати оповідки, діти потім переказують їх одноліткам, друзям, батькам. Цей прийом ефективний у роботі з мовленнєво пасивними дітьми. Залучення їх до розповідання власних історій допоможе їм упоратися з проблемами мовлення.

Сторітелінг можна представити як сюрпризний момент. Сюрпризи – це непередбачувані веселі моменти, які завжди викликають у дітей хвилю емоцій, а саме: малята пожвавлюються, їхня діяльність активізується. Крім того, сюрпризні моменти створюють ефект новизни, що так потрібно дитині дошкільного віку.

Необхідно зазначити, що сюрпризні моменти доречні на заняттях, дитячих святах, дозвіллі, у повсякденному житті малят. Завжди яскраві, несподівані, вони стимулюють розвиток творчої фантазії, задовольняють прагнення дітей відкривати в довкіллі щось нове.

Підсумовуючи вищезазначене, можна окреслити *правила сторітелінгу*:

- розповідь на початку заняття (сюрпризний момент) має тривати не більше 2-3 хв. Це має бути непростий або комічний випадок з життя персонажа, мета якого – донести до дітей важливу інформацію;

- персонажі (або персонаж) мають бути яскраві, добре знайомі дітям (їхня «фізична» присутність під час розповіді не обов'язкова);

- ключовим є запитання, на якому зосереджено увагу слухачів і на яке буде дано відповідь наприкінці історії;

- для підтримання уваги дітей важливо забезпечити оптимальний ритм історії (тобто те, наскільки швидко або повільно вона розвивається);

- емоційне наповнення оповідки має наближати її до власного досвіду слухачів, аби вони співчували персонажеві, бажали допомогти йому;

- діти мають бути учасниками подій, що відбуваються з персонажем і особисто стосуються кожного з них;

- оповідачу доречно варіювати тон, гучність свого голосу. Розповідання тихим голосом, а іноді навіть пошепки, допомагає слухачам сприйняти сюжет, злитися з ним, співпереживати персонажам;

- бажано супроводжувати розповідь відповідними мелодіями і звуками (підготовленими заздалегідь);

- розповідь не слід перевантажувати зайвими деталями та наочністю.

Отже, запровадження в практику роботи прийому сторітелінгу мотивує вихованців до освітньої діяльності, пізнання, нового, усвідомлення мети своєї діяльності, а також сприяє їхньому загальному розвитку.

Література

1. Акименко В.М. Новые педагогические технологии : Учеб.-метод. пособие. Ростов н/Д., 2008.
2. Акименко В.М. Развивающие технологии в логопедии. Ростов н/Д., 2011.
3. Аммосова Н.С. Самомассаж рук при подготовке детей с речевыми нарушениями: Логопед, № 6, 2004. – с. 78-82.
4. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні // – Київ. – 2012.
5. Богуш А., Гавриш Н., Котик Т. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах. – Одеса : ПНЦ АПН України, 2010.
6. Бот О.С. Формирование тонких движений пальцев рук у детей с общим недоразвитием речи: Дефектология, № 1, 1983.
7. Бушлякова Р.Г. Артикуляционная гимнастика с биоэнергопластикой. М., 2011.
8. Бушлякова Р.Г., Вакуленко Л.С. Артикуляционная гимнастика с биоэнергопластикой. М., 2011.
9. Витоки мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. Програма та методичні рекомендації. / Укладач А.М. Богуш. – К. : МО, 2007.
10. Гавриш Н.В. Художнє слово і дитяче мовлення: Метод. посібник для вихователів. – Донецьк : ТОВ «Лебідь», 2011.
11. Деннисон П., Деннисон Г. Програма «Гімнастика розуму» / пер. С.М. Масгутовой. – М., 1997.
12. Ерошкина С.Т. Пальчиковый игротренинг // Логопед. 2007. № 4.
13. Картушина М.Ю. «Логоритмические занятия в детском саду: Методическое пособие» – М. : ТЦ Сфера, 2003 г.
14. Любимова В. Кінезіологія, або природна мудрість тіла. – СПб. : «Невський проспект», 2005.
15. Новикова О.А. Ум на кончиках пальцев: веселые пальчиковые игры. – М. АСТ, 20076.
16. Новиковская О.А. «Весёлая зарядка для язычка» – М. : АСТ, СПб. : Сова, 2010 г.
17. Освітня програма для дітей від 2 до 7 років «Дитина». – Київ, 2016.
18. Османова Г.А. Новые игры с пальчиками для развития мелкой моторики: Популярная логопедия – КАРО, 2008.
19. Піроженко Т.О. Мовленнєве зростання дошкільника. – К. : Грайлик, 2009.
20. Рібцун Ю.В. Види логопедичного масажу в роботі з дітьми із порушеннями мовленнєвого розвитку / Ю.В. Рібцун // Педагогічна освіта: теорія і практика: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільськ. нац. ун-ту ім. Г. Огієнка; гол. ред. П.С. Каньоса. – Вип. 14. – Кам'янець-Подільський: КПНУ – 2013. – С. 368-372.

ДОДАТКИ

Додаток 1

ІГРОВИЙ САМОМАСАЖ**Самомасаж м'язів голови та шиї долонями і пальцями рук:**

1. «Я хороший». Розгашувати долоні обох рук на частині голови, що ближче до лоба, з'єднавши пальці в центрі, а потім провести долонями по волоссю, спускаючись вниз через вуха і бокові поверхні шиї до плечей. Рухи рук одночасні, повільні, погладжуючі.

2. «Надінемо шапочку». Вихідне положення рук те ж саме. Рухи обох долоней вниз до вух, а потім по передньобоковій частині шиї до яремної ямки.

Самомасаж м'язів обличчя долонями і пальцями рук:

1. «Малюємо доріжки». Рухи пальців від середини лоба до скронь.

2. «Малюємо яблучка». Кругові рухи пальців від середини лоба до скронь.

3. «Малюємо ялинки». Рухи пальців від середини лоба до скронь. Рухи направлені дещо по діагоналі.

4. «Пальчиковий душ». Легке постукування кінчиками пальців по лобі.

5. «Малюємо брови». Проводити по бровам від переносиці до скронь кожним пальцем почергово: вказівним, середнім, безіменним и мізинцем.

6. «Надінемо окуляри». Вказівним пальцем проводити легко від скроні по краю скулової кістки до переносиці, потім по бровам до скронь.

7. «Оченята сплять». Закрити очі і легко прикрити пальцями повіки. Утримувати на протязі 3-5 с.

8. «Намалюємо вуса». Рух вказівними та середніми пальцями від середини верхньої губи до куточків рота.

9. «Погладимо підборіддя». Тильною поверхнею пальців погладжувати від середини підборіддя до вух.

10. «Намалюємо три доріжки». Рух пальців від середини нижньої губи до вух, від середини верхньої губи до вух, від середини носа до вух.

11. «Намалюємо кружечки». Кругові рухи кінчиками пальців по щоках.

12. «Погріємо щічки». Розтираючі рухи долонями по щоках в різних напрямках.

13. «Потяг». Зжати кулаки и приставити їх тильною стороною до щік. Виконувати кругові рухи, зміщуючи м'язи щік спочатку по часовій стрілці, а потім проти часової стрілки. Можна супроводжувати кругові рухи ритмічним промовлянням: «Чух, чух, чух».

14. «Спечемо млинці». Поплескати долоньками по щоках.

15. «Вмили обличчя». Долонями обох рук виконувати легкі погладжуючі рухи від середини лоба вниз по щокам до підборіддя.

16. «Товстун – худушка» надути щічки – втянути щічки.

Самомасаж м'язів губ долонями і пальцями рук:

1. «Веселий клоун». Рух вказівними та середніми пальцями від середини нижньої губи до куточків рота, а потім вгору до скулової кістки.

2. «Сумний клоун». Рух вказівними та середніми пальцями від середини верхньої губи до куточків рота, а потім до кутків нижньої щелепи.

3. «Дзьобик». Рух вказівним та середнім пальцями від куточків верхньої губи до середини, а потім від куточків нижньої губи до середини.

4. «Гребінець». Погладження губ зубами.

5. «Молоточок». Постукування губ зубами.

6. «Пальчиковий душ». Набрати повітря під верхню губу і легко постукувати по ній кінчиками пальців, зробити той самий рух, набравши повітря під нижню губу.

7. «Смішна пісенька» – вказівним пальцем перебирати по губах, промовляючи при цьому звук, схожий на «Б-Б-Б...».

8. «Помада» – обводимо вказівним пальцем: перше – рот широко відкритий, як при вимові звука «А», друге – губи витянуті трубочкою, як при вимові звука «У», третє – губи у посмішці, як при вимові звука «І».

Самомасаж м'язів язика

1. «Погладжування язика губами». Просунути язик як можна більше крізь вузьку щілину між губами, затим розслабити його так, щоб бокові краї язика торкалися куточків рота. Поступово забрати язик в порожнину рота.

2. «Поплескування язика губами». Просовуючи язик крізь губи вперед, поплескувати його губами, при цьому чуємо звук «пя-пя-пя», точно так же забрати язик всередину рота.

3. «Покусування язика зубами». Легко покусувати язик зубами, висовуючи його вперед и забираючи назад, в порожнину рота.

4. Язичок погладити губами, а потім, поплескати губами.

Самомасаж носа

1. Зверху донизу вказівними пальцями помасажувти ніс.

2. Погладити ніс вказівними пальцями з одного та іншого боку.

3. Вказівним пальцем закрити одну ніздрю, подихати, потім другу і знову подихати.

4. Подихати носом, як маленька сіра мишка (поверхнєве дихання).

5. Пофиркати як їжачок.

6. Заплющивши очі, вказівним пальцем торкнутися носа.

7. Зробити «кирпатий носик».

8. Провести вказівним пальцем зверху від лобової частини до кінця носа «з'їхати з гірки».

Комплекс вправ із самомасажу голови, обличчя та його частин

«Гімнастика маленьких чарівників»

Хід самомасажу:

1. Сильним натисненням пальців на шкіру голови імітуємо рухи під час миття голови.

2. Пальцями, немов граблями, ведемо від потилиці до скронь, від лоба до середини голови.

3. Спіралеподібними рухами ведемо пальці в іншому напрямку – від скронь до потилиці.

4. «Наздоганялки»: сильно вдаряти подушечками пальців, як по клавіатурі, «бігаємо» поверхнею голови. Пальці обох рук то «збігаються», то «розбігаються», то «наздоганяють» один одного.

5. З любов'ю і ласкою розчісуємо волосся пальцями, немов гребінцем, та уявляємо, що така «зачіска» найгарніша.

«Ліплення гарного обличчя»

Хід самомасажу:

1. Погладжуємо лоб, щоки, крила носа від центру до скронь, м'яко постукуючи по шкірі.

2. Натискаємо пальцями на перенісся та середину брів, виконуючи обертальні рухи за годинниковою стрілкою, потім проти годинникової стрілки по 5-6 разів.

3. Із зусиллям «малюємо» бажаний красивий вигин брів, потім щипками «ліпимо» густі брови від перенісся до скронь.

4. М'яко і ніжно «ліпимо» очі, натискаючи на їх куточки і «розчісуючи» довгі пухнасті вій.

5. Натискаємо на крила носа в напрямку від перенісся до носових пазух, потім смикаємо себе за ніс і уявляємо, що виходить ніс, як у Буратіно.

«Пограємо з носиком»

Хід самомасажу:

1. *«Знайди і покажи носик»:* діти зручно вмощуються і показують свій носик дорослому.

2. *«Допоможи носику зібратися на прогулянку»:* кожна дитина бере носову хустку або серветку і ретельно очищає свій носик або самостійно, або за допомогою дорослого.

3. *«Носик гуляє»:* дорослий пропонує дітям міцно закрити рот, щоб він не заважав гуляти і добре дихати носу.

4. *«Носик пугає»:* на вдиху дитина чинить опір повітрю, натискаючи великим і вказівним пальцями однієї руки на крила носа.

5. *«Носик вдихає приємний запах»:* дитина виконує 10 вдихів-видихів через праву і ліву ніздрю по черзі, закриваючи їх вказівним пальцем.

6. *«Носик співає пісеньку»:* на видиху дитина постукує вказівним пальцем по крилах носа і співає «ба-бо-бу».

7. *«Погріємо носик»:* дитина розташовує на переніссі вказівні пальці обох рук і виконує ними рух вниз до крил носа, потім вгору і знову вниз, наче розтирає носа.

8. *«Носик повертається додому»:* діти ховають хустки або серветки. Показують дорослому, що їх носик повернувся.

Самомасаж вушних раковин долонями і пальцями рук.

1. *«Погріли вушка».* Прикласти долоні до вушних раковин і потерти їх.

2. *«Потягнули за вушка».* Взятися пальцями за вушні мочки и потягнути їх вниз 3-5 раз.

3. *«Послухаємо тишу».* Накрити вушні раковини долонями. Потримати їх в такому положенні 2-3 с.

Комплекс вправ «Пограємо з вушками»

Хід самомасажу:

1. *«Знайдемо і покажемо вушка»:* діти «знаходять» свої вуха, показують їх дорослому. Якщо заважає волосся, його заколюють перед початком самомасажу.

2. *«Поплещемо вушками»:* дитина заводить долоні за вуха і загинає їх уперед спочатку мізинцем, а потім іншими пальцями. Притиснувши вушні раковини до голови, різко відпускає їх.

3. *«Потягнемо вушка»:* дитина захоплює кінчиками великого і вказівного пальців мочки вух, із силою тягне їх вниз, а потім відпускає.

4. *«Покрутимо козелком»:* дитина вводить великий палець у зовнішній слуховий отвір і вказівним пальцем притискує козелок — виступ вушної раковини спереду зовнішньої частини вуха. Захопивши так козелок, вона здавлює і повертає його на всі боки протягом 20-30 секунд.

5. *«Погріємо вушка»:* дитина прикладає до вушок долоні і ретельно тре ними вушну раковину.

6. Наостанок діти розслабляються і слухають тишу.

Комплекс вправ із самомасажу рук і пальців рук

«Миємо ручки»

Хід самомасажу:

1. Діти «миють» кисті рук, активно труть долоньки одна об другу до відчуття сильного тепла.

2. Однією рукою стискають палець іншої руки та витягують його і натискають на нього; повторюють такі ж дії з кожним пальцем іншої руки.

3. Фалангами пальців однієї руки труть нігті іншої, немов на пральній дошці.

4. Долонею, як мочалкою, труть усю руку, сильно натискаючи на м'язи плеча і передпліччя.

5. Ніжно «змивають водою мило», ведучи долонею вгору і вниз, потім «струшують воду».

«Пограємо з ручками»

Хід самомасажу:

1. Розтираємо долоні до приємного тепла.

2. Великим і вказівним пальцями однієї руки розтираємо кожен палець іншої, починаючи від мізинця.

3. Масажуємо зворотні сторони долонь, імітуючи миття рук.

4. Переплітаємо витягнуті пальці обох рук і злегка тремо їх, направляючи долоні в протилежні боки.

5. Переплетені пальці обох рук у замок підносимо до грудей і тримаємо так декілька секунд.

6. Витягуємо пальці вгору і ворухимо ними.

7. Струшуємо руки, розслабляємо їх і відпочиваємо.

АРТИКУЛЯЦІЙНА ГІМНАСТИКА З ЕЛЕМЕНТАМИ БІОЕНЕРГОПЛАСТИКИ

1. «Віконечко»: широко відкрити рот, одночасно розвести руки, широко розвести пальці. Під рахунок до 5 утримувати таке положення. Закрити рот – зібрати руки в кулаки. Повторити 3-4 рази.

2. «Парканчик»: розтягнути губи в широкій посмішці, оголивши зубний ряд, поставити перед собою обидві руки долонями до себе зі з'єднаними пальцями. Під рахунок до 5 утримання статичної пози. Закрити рот – зібрати руки в кулаки. Вправа повторюється 3-4 рази.

3. «Хоботок»: витягнути губи вперед, як при вимові звука «У», витягнути з'єднані долонями руки вперед перед собою. Під рахунок до 5 утримання статичної пози. Прибрати губи – зібрати руки в кулаки. Вправа повторюється 3-4 рази.

4. Чергування «Віконце» – «Хоботок».

5. Чергування «Парканчик» – «Хоботок».

8. «Годинник»: рот відкритий, губи розтягнуті в усмішці, переставляти напружений язик від одного куточка рота до іншого, супроводжувати одночасними синхронними рухами долоней обох рук вліво-вправо під рахунок раз-два. Динамічна вправа.

9. «Гойдалка»: рот відкритий, переставляти кінчик напруженого язика під рахунок раз-два до верхньої губи, потім до нижньої губи. Супроводжувати одночасними синхронними рухами долоней обох рук вгору-вниз. Динамічна вправа.

10. «Лопаточка»: відкрити рот, вискунути широкий спокійний язик, рука перед собою долонею вгору, пальці зєднані між сорбою. Утримувати позу під рахунок до 5. Закрити рот – зібрати палці в кулаки. Повторити 3-4 рази.

ПАЛЬЧИКОВА ГІМНАСТИКА

«Пальчики вітаються»

Наші пальчики маленькі, *(діти показують пальчики)*
 І рівненькі, і гладенькі. *(стискають пальчики у кулачки)*
 Можемо із пальчиків *(виставляють вказівний і середній пальчики)*
 Ми зробити зайчика. *(ворушать вказівним і середнім пальчиками)*

«Моя сім'я»

Цей пальчик – мій дідусь,
 Цей пальчик – моя бабуся,
 Цей пальчик – мій татусь,
 А оцей – моя матуся,
 Ну, а цей маленький – я,
 Ось уся моя сім'я *(Почергове згинання пальчиків починаючи з великого).*

«Хованки»

Пальці в хованки всі грались
 Ось так, ось так,
 В кулачки всі заховались,
 Ось так, ось так. *(Ритмічно згинати та розгинати пальці, покрутити кулачком).*

«Зайці»

Скаче зайчик перший
 Під високою сосною,
 А під другою сосною,
 Скаче зайчик другий.
(Вказівний і середній пальці правої руки підняті вгору, всі інші випрямлені і з'єднані. Долонею правої руки тримати вертикально вгору. Пальці широко розставлені. І так само іншою рукою).

«Соління капусти»

Ми капусту порубали,
 Свіжу моркву натирали
 Ми капусту посолили,
 З неї соку надушили.
(Різкі рухи прямими кистями рук, пальці з'єднані, долоні прями. Почергові рухи рук до себе і від себе. Пальці стиснуті в кулаки. Кінчики пальців обох рук зібрані разом, імітуємо посипання сіллю. Інтенсивно стискаємо пальці обох рук в кулаки).

«Коза і козенята»

Іде коза рогата,
 Коза бородата,
 Козенятко спішить,
 Дзвоником дзвенить.
(Вказівний і мізинець правої руки вгору. Інші притиснути до долоні. Вказівний і мізинець палець вгору. Пальці долоні прями, з'єднані з великим, опущені до низу).

КІНЕЗІОЛОГІЯ

«Кільця». По черзі якомога швидше дитина перебирає пальці рук, з'єднуючи в кільце з великим пальцем послідовно вказівний, середній та ін. Вправу виконують у прямому (від вказівного пальця до мізинця) і в зворотному (від мізинця до вказівного пальця) порядку.

У роботі з дітьми старшого дошкільного віку вправа «Кільця» може бути використана в ускладненому варіанті, а саме: ліва рука змикає вказівний і великий пальці, права – великий і мізинець. У такт рахунку ліва і права руки роблять одночасні різноспрямовані рухи: ліва рука змикає великий палець по черзі з середнім, безіменним і мізинцем, а права відповідно – з безіменним, середнім і вказівним.

«Кулак-ребро-долоня». Послідовна зміна позицій на площині столу: долоня, стисла в кулак, долоня ребром на площині столу, розпрямлені долоні на площині столу.

«Лезгинка». Ліву руку стискають у кулак, великий палець відставлений у сторону, кулак розвернутий пальцями до себе. Прямою долонею правої руки в горизонтальному положенні торкаються мізинця лівої. Після цього одночасно змінюють положення правої та лівої рук протягом 6-8 змін позицій. Необхідно прагнути швидкості зміни положень.

«Змійка». Схрестити руки долонями одна до одної, зчепити пальці «в замок», вивернути руки до себе. Рухати пальцем, дотримуючи вказівок ведучого. Палець має рухатися точно і чітко. Торкатися його не можна (тільки на початку навчання, якщо не вдається виконати вправу на зоровому рівні). Послідовно у вправі повинні брати участь усі пальці обох рук. Надалі діти можуть виконувати вправу в парах.

«Вухо-ніс». Лівою рукою беруться за кінчик носа, а правою рукою – за протилежне вуха. Одночасно відпускають вуха і ніс, плескають у долоні, змінюють положення рук «з точністю до навпаки».

«Велосипед». Вправу виконують у парах. Діти стають одне навпроти одного, торкаються долонями долонь партнера. Здійснюють рухи, аналогічні тим, що виконують ноги під час їзди на велосипеді.

«Поплескали-погладили». Вправу виконують у парах. Одну долоню кладуть на плече партнера по грі, другу – йому на голову. Необхідно одночасно гладити партнера по голові та поплескувати по плечу. Спочатку можна відпрацювати рух рук на собі, одночасно однією рукою гладити себе по голові, а другою плескати по животу.

«Дзеркальне малювання». Малювати на аркуші паперу одночасно обома руками дзеркально-симетричні малюнки, літери.

ТЕХНОЛОГІЯ «ХУДОЖНЄ СЛОВО І ДИТЯЧЕ МОВЛЕННЯ» (Н. Гавриш)

Серія занять «Слухаємо казку»

Заняття для дітей старшого дошкільного віку

Тема: казка «Лисичка-сестричка і вовк-панібрат».

Мета: вчити дітей розуміти характери і вчинки героїв казки. Уточнити уявлення про жанрові особливості казки, вірша, оповідання. Вчити помічати і розуміти образні вислови, вправляти у виборі означень, порівнянь до заданого слова. Збагачувати словник новими словами: чумаки, віз, ополонка; розвивати стилістичне чуття мови, добирати слова, що найкраще висловлюють думку.

Стимулювати та активізувати вживання образних виразів із казки.

Матеріал: ілюстрації до казки.

Хід заняття

Педагог пропонує дітям пригадати, чим відрізняється вірш від казки, оповідання; хто складає казки, вірші.

— Вам відомо багато казок, в яких розповідається про лисицю. Назвіть їх. Як можна сказати про лисичку, про її вигляд, характер?

— Сьогодні я вам теж прочитаю казку про лисичку. Слухайте уважно, потім скажете, якою вона вам видалася?

Після читання казки педагог проводить обговорення:

— Хто головні герої казки?

— Розкажіть, якою ви уявляєте собі лисичку. Як ви зрозуміли, що вона смілива? Хитра? Зла?

— Який казковий епізод вам запам'ятовувався найкраще?

— Чи жалієте ви вовка? Поясніть, чому.

— В казці нам зустрілися нові слова. Пригадайте, у кого з воза лисичка насмикала собі рибки? (У чумаків.) Куди вовк засунув свій хвіст? (В ополонку.).

— Хто з вас хотів би намалювати ілюстрацію до цієї казки? Розкажіть спочатку, що ви збираєтеся малювати.

Наприкінці заняття педагог нагадує дітям, що вони вже знають, що таке казка, вірш, оповідання, пропонує подумати, що таке загадка, для чого вона потрібна. В загадці розповідається про будь-що, а сам предмет не називається.

Треба добре подумати і відгадати, про що йдеться.

— Давайте самі спробуємо придумати загадку про лисичку. (Діти вправляються в складанні загадки).

Серія занять «Чарівна музика слова»

Заняття для дітей старшого дошкільного віку

Тема: вірш Івана Франка «Весна». Лексична робота.

Мета: допомогти дітям відчувати радість розквітаючої землі. Вчити дітей розуміти і відтворювати в своєму мовленні образні вислови з тексту, збагачувати словник емоційно-оцінювальною лексикою багатокольорова, ясна, прекрасна), вчити дітей добирати синоніми, порівняння до заданих слів.

Матеріал: ілюстрації, що зображують різні періоди весни, складальна картка «Земля весною», деталі до неї.

Хід заняття

– Ви знаєте чотири пори року. Яка з них найхолодніша? (Зима.) Яка найбагатша, але разом з ним сумна? (Осінь.) Яка пора найвеселіша, тепла? Літо.)

– Доберіть беріть тільки одне слово, щоб сказати про весну, яка вона (прекрасна).

– Підійдіть до вікна, підставте своє обличчя сонечку, заплющіть очі, відчуйте, які теплі промінчики, як приємно щічкам, посміхніться. Послухайте чудовий вірш Івана Франка «Весна».

Надійшла весна прекрасна, багатоколірна, тепла, ясна, Наче дівчина в вінку.

Зацвіли луги, діброви, Повно гомону, розмови і пісень в чагарнику.

– Скажіть, що ви відчували, коли я читала цього вірша?

– Про яку весну йдеться? Знайдіть відповідну картину весни. (Педагог спонукає дітей при висловлюванні використовувати слова з тексту вірша, допомагає їм у цьому.)

– Як ви зрозуміли, що земля радіє весні?

– Послухайте вірша ще раз, уявіть, як поступово одягається земля у весняне вбрання.

Після читання вірша педагог пропонує дітям разом скласти картку «Земля весною». Він повторює рядки вірша і обговорює їх з дітьми, уточнюючи, які образи викликають у них поетичні рядки.

– Як сказати по-іншому «повно гомону, розмови і пісень в чагарнику»? (Пташки співають, щебечуть, раді весні.)

– Квітучу землю порівнюють з дівчиною у вінку Дуже красиве порівняння.

Спробуємо сказати про це красиво самі. Як можна назвати квітуче дерево, з чим його порівняти? (Наче багато метеликів сидить на гілках наче величезний букет.)

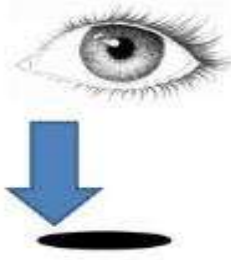

– На що схожі завітчані луки? (Наче килимок постелили, наче фарбами все розмалювали.)

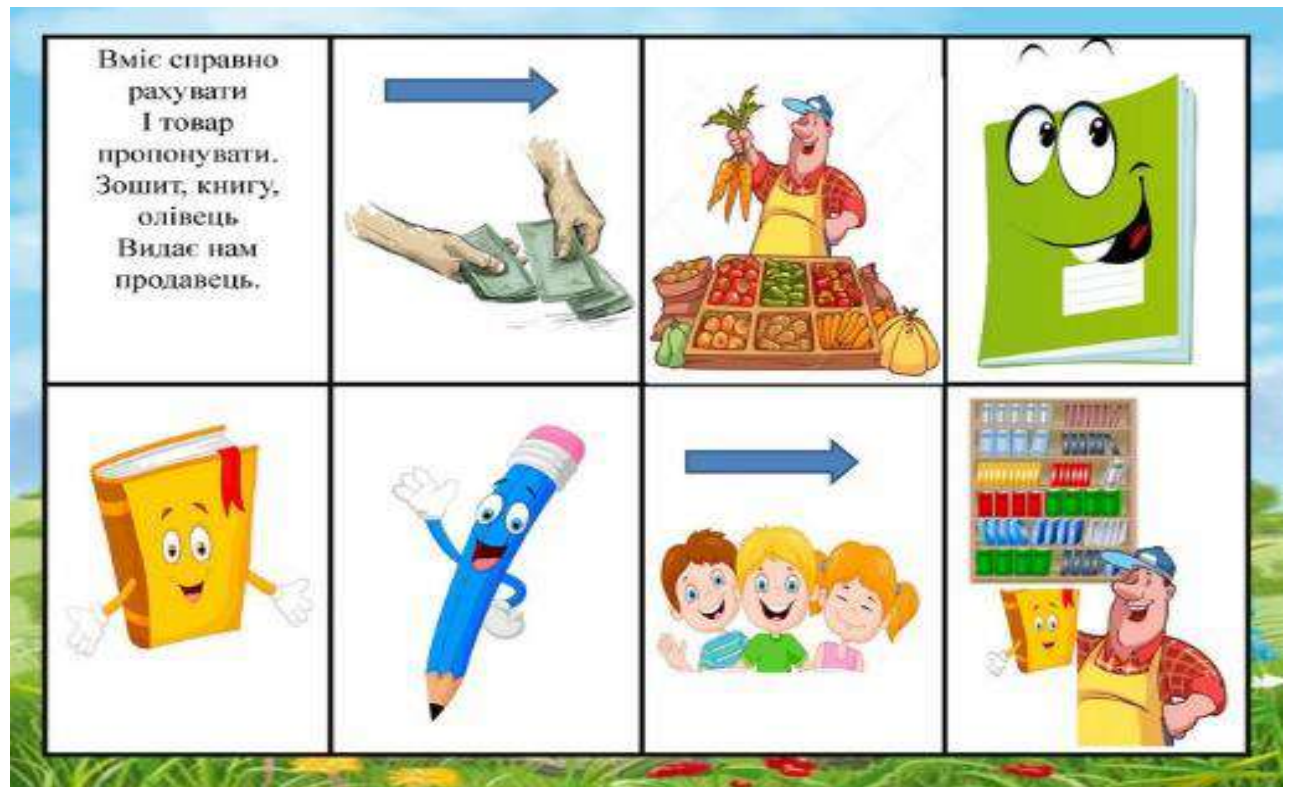
Педагог підводить підсумок: красивий світ навкруги стане ще красивішим, якщо ми навчимося красиво про все це розповідати. «Слухаю, уявляю, малюю» з використанням поетичних творів.

НЕТРАДИЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУЧУВАННЯ ВІРШІВ

Мнемотаблиці

<p>Сміливий пожежник Вогонь загасив. Водою миттєво Його він залив. Пожежні завжди На пожежу спішать, А нам треба номер Пожежників знати!</p>			
		<p>101!</p> 	

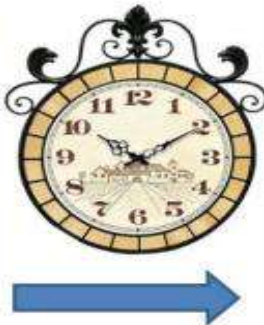
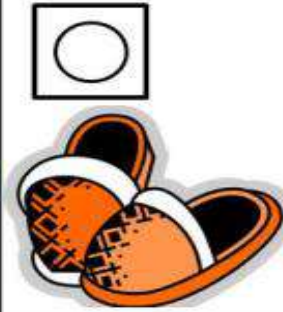
<p>Грудень Грудень тихо наступив, Землю снігом покривав. Подивися, лисичка сюди – Та це ж зайчиків сліди. Де ж наш сніг заховався? – Він у білу шубку вбрився. Більше зайчиків не бойся! Не вмигайся, ти лисичко. <i>Коваленко Олена</i></p>	<p>Грудень</p> 		
			

**Перші крапельки
весни Г. Бойко**
Ще навколо біло-біло,
Та вже сонечко
приріло.
І з-під стріхи: капу-
капу! —
Прямо цуцику на лапу.
Цуцик носа підставляє,
Цуцик хвостиком виляє:
Він радіє довгожданим
Першим крапелькам
весняним.

Віра Багірова
Бабця спить
Ходить тиша в теплих
капцях,
Задрімала в кріслі бабця.
А годинник цокотить.
Бабця спить, бабця спить.
Я навшпиньках вийду з
хати,
Щоб їй не заважати.
Не скачи, собачко, цить!
Бабця спить, бабця спить!

РОЗКАЖИ ВІРШІ РУКАМИ

Вірш «Загадка» (В. Лучук)

Текст	Руки
Летіли птахи зелені, сіли спочити на клені.	Руками показуємо, як летять птахи Руки покласти на стіл
По десять птахів на кожну вітку, сіли весною, сидять улітку.	Показуємо десять пальців, руки зображують політ птахів Десять пальців кладемо на стіл Руками показуємо, як розпускаються квіти Хитаємо рукою, начебто спекотно
А прийде осінь – запалить крони, птахи зелені стануть червоними.	Показуємо, що одягаємось. Руками, стиснутими в кулаки, показуємо спалахи Руками показуємо птахів
Зірвуться з віток у мжичці сірій – поринуть з вітром в кленовий вирій.	Від столу відриваємо руки Показуємо капельки Руками розмахуємо, наче показуємо вітер

Вірш «Гуси-гусенята» (Грицько Бойко)

Текст	Руки
Гуси-гусенята на ніжки	Показати руками гусей (долоня під прямим кутом, вказівний палець спирається на великий, усі пальці притиснуті один до одного)
Одягли червоні панчішки. І пішли рядком до корита	Пальчиками «йдемо» по столу (обома руками)
Свіжої водиці попиту. Напились води гусенята,	Пальчики нахилити до столу і підняти
Почали купатись, пірнати.	Показуємо, начебто наші руки пірнають (нахиляються)
Гуси-гусенята сердиті: Дуже близько дно у кориті.	Рухаємо та хитаємо «голівками»

Вірш «Зайчика злякались» (П. Воронько)

Текст	Рухи
Ми ходили по гриби, Зайчика злякались.	Розмірно йти ніжками по колу Показати долоньями великі вушка Стиснути кулачки, притиснути руки до грудей, очі «перелякані»
Поховались за дуби, Розгубили всі гриби,	Затулити долоньями обличчя Розвести руки, заглядати за уявні перешкоди, ніби шукаючи.
Потім засміялись – Зайчика злякались!	Обійняти голову руками, похитувати головою Стиснути кулачки, притиснути руки до грудей

Вірш «Про мишок» (Л. Лежанська)

Текст	Рухи
Дві подружки сірі мишки	Показати два пальці Скласти кулачки разом, ніби щось ховаючи, вести складеними кулачками праворуч-ліворуч.
Погуляти вийшли трішки. Раптом котик їм навстріч – Мишки в шпарку шурх під піч!..	Широко вільно крокувати Показати «вуса» і «хвіст» Бігти на місці. Руками робити рухи бігуна – вздовж тулуба

Вірш «Котик» (М. Підгірянка)

Текст	Рухи
Скочив котик Сів на плотик Миє ротик І животик	Підстрибнути Присісти «Мити» ротик Погладити животик
Він миленський, Він чистенький – Милий Мурчик Мій маленький.	Погладити собі волосся Руки – в боки, хитати головою праворуч– ліворуч

Вірш «Козеня» (Г. Чубач)

Текст	Рухи
Куштувало	Руками робити рухи: ніби підносити ложку до рота
Козеня	Показати пальцями «ріжки» на голові
Кущики колючі	Показати пальцями колючі «пазури»
І кричало козеня: «Ой, які кусючі!»	Обійняти руками голову, похитувати головою, ніби в розпачі
Є колючки тут і там.	Руки разом. Пальці рук переплетені. Підняти пальці однієї руки, опустити, потім підняти пальці другої руки
Є колючки тут і там.	Руки разом. Пальці рук переплетені. Підняти пальці однієї руки, опустити, потім підняти пальці другої руки
Як його вкусити?	Розвести руками, ніби розгублено
Треба кущики колючі	Показати пальцями колючі «пазури»
Косами скосити.	Робити руками рухи косаря.

Вірш «Їжачок» (В. Гринько)

Текст	Рухи
Біг маленький їжачок	Переступати ніжками на місці
Зачепився з дрючок	Схопити руками уявний гачок, робити рухи, ніби не можеш відчепитися
Бідолаха саяк і так,	Руки близько перед собою, нахилитися вправо-вліво, дивитися в сторону нахилу
Не відчепиться ніяк.	Руки розвести в сторони, знизуючи плечима, ніби від подиву
Так до вечора й сидів,	Присісти
Дуже їсти захотів.	Погладити себе по животику
І пішли їжаченята	Встати, розмірно йти по колу
Рятувати свого брата.	Розвести руки в сторони, ніби для привітання, щоб обійняти

Вірш «Зайчик» (С. Павлович)

Текст вірша	Рухи
На землі сніжок лежить	Відкритими долонями ніби притискувати сніжок до землі
Зайка по снігу біжить.	Підстрибнути кілька разів
Мерзнуть вушка,	Показати великі вушка
Мерзнуть лапки	Погладити себе по ручках
Без калошок	Доторкнутися до ніг
і без шапки.	Доторкнутися до голови

Вірш «Пригода з носом» (Л. Куліш-Зіньків)

Текст	Рухи
Після заметілі,	Руки крутяться навколо одна одної
Вранці на луку	Долонька з розчепіреними пальцями – як сонечко
Зайчики ліпили Бабу снігову.	Показати процес ліплення
Зайчики ліпили Бабу снігову.	Показати процес ліплення
Голова кругленька,	Руки описують коло в повітрі
У руці мітла...	Рука стиснута в кулак, ніби тримає мітлу
Зайчик кучохвостий Ген біжить з села.	Рукою показати швидкий рух справа-наліво (як швидко зайчик біг)
Треба, щоб морквину Він сюди приніс:	Руками показуємо, як щось здалека треба принести ось сюди
Буде у бабусі Дуже гарний ніс.	Торкнутися пальцем свого носа і відвести руку, показуючи довжину бабусиноного носа
Вуханя чекають...	Руки схрестити на грудях
Ось і він іде.	Повернутися в бік уявного зайця, порадіти
Всі йому гукають: – Де морквина? Де?	Простягнути розкриту долоню в бік уявного зайця
Глянув якимось косо І на лапки сів:	Скласти обидві руки перед собою, як зайчик
– Вибачте, я носа... По дорозі з'їв!	Винувате обличчя (брови підняті догори тощо)